

RAJYENDRA PRASAD SARKAR
BUNDELA HUKUKA SHIKSHA KENDRA

INDIAN LEGAL SYSTEM

1955

Copyright 1955 by Rajendra Prasad Sarkar
All rights reserved. No part of this book may be reproduced
without the written permission of the author.
Printed and Published by the Author, 10, Park Road, Calcutta.
First Edition 1955

Kamu Hukuku

RAYMOND ARON VE ULUSLARARASI HUKUKUN HUKUK NİTELİĞİ

Mehmet Emin ÇAĞIRAN*

Giriş

1 - Raymond Aron 20. yüzyıl Fransız düşünürlerinin en önde gelenlerinden birisidir. Sayısı kırkı bulan eserlerinin iştiğal ettiği konulardan anlaşılacağı üzere felsefeden sosyolojiye, iç politikadan uluslararası politikaya kadar sosyal bilimlerin pek çok dalında önemli çalışmalar yapmıştır¹. Bu “multidisipliner” özelliği içerisinde burada bizi ilgilendiren yönü bir uluslararası politika uzmanı olarak ileri sürdüğü görüşlerdir².

2 - Neden böyle bir konuyu Aron’un düşüncesi bağlamında ele aldık? Bir hukuk disiplini olarak uzun sayılabilecek bir mazisi olmasına rağmen uluslararası hukukun bizatihi varlığı, gerçekliği, etkisi ve hukuk niteliği sürekli sorgulanmıştır. Bu konuyla ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir³. İhtilaflar değişik uluslararası hukuk

* Yardımcı Doçent Dr., Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

¹ R. ARON’un eserleri ve hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için ölümünden bir süre önce yayınladığı otobiyografine başvurulabilir : R. ARON, *Mémoires, 50 ans de réflexion politique*, Juillard, Paris, 1983, 778 s.

² Aron uluslararası politikada *gerçekçi okul*’un Hans Morgethau’dan sonra en önemli temsilcisidir. Genel olarak baktığımızda gerçekçi okul, insan tabiatında köklerini bulan siyasi davranışın objektif yasalarını ortaya koyarak uluslararası ilişkilerin genel bir teorisini hazırlama amacına yönelik çalışmalara dayanır. Devlet uluslararası ilişkilerin temel aktörüdür. Uluslararası ilişkilerin gelişmesi, zaman içerisinde farklı yapılar ortaya çıkarmasının temel etkeni devletler arası güç ilişkileridir. Dış politikanın esas amacı devletin güvenliğidir. Dış politika tercihleri de ulusal çıkarıya göre oluşmuş, biçimlenmiş tercihlerden başka bir şey değildir (P. BRAILLARD, M. R. DJALILI, *Les relations internationales*, P. U. F., Paris, 2. baskı, 1990, p. 15.). Uluslararası politikayı bir yandan kendi ulusunun gücünü muhafaza etmek veya artırmak, öbür yandan da diğer ulusların gücünü sınırlamak veya azaltmak için gösterilen çabalar olarak tanımlamak mümkündür (H. MORGENTHAU, *Politics among Nations, The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1948, s. 211.). Gerçekçi okulun kurucuları tarafından kabul edilen bu temel görüşleri esas olarak Aron da benimsemektedir. Bununla birlikte Aron, diğerlerinden farklı olarak insan tabiatı üzerine dayalı bir teorik yaklaşımı reddetmiş ve uluslararası politikanın sosyolojik bir yaklaşımla incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. O’na göre, diplomatik ve stratejik bir alan olarak nitelendirdiği uluslararası politikanın temel özelliği devletlerin güce başvurmasının meşru ve yasal olması keyfiyetidir (R. ARON, “Qu’est-ce qu’une théorie des relations internationales?”, *Revue française de science politique*, vol. 17, 1967, s. 843.). Aron’un diğer gerçekçilerden ayrıldığı bir başka nokta ise güç ve ulusal çıkar kavramlarına yönelik eleştirileridir. Bu kavramların belirli anlamlarının olmadığını, zira güç ve ulusal çıkarın değerlendirilmesinin bir durumdan öbürüne değişiklik gösterdiğini söyler.

³ Bunu görmek için uluslararası hukuk üzerine yazılan temel kitapların, ders kitaplarının ilk bölümlerine göz atmak yeterlidir. Ayrıca, tartışmalar yalnızca konunun uzmanları arasında değil, genel olarak toplumun değişik kesimleri tarafından da yapılmaktadır. Bunda tabii ki son dönemde ulusların yaşadığı iç ve dış krizlerin her zamankinden daha fazla “uluslararasılaşması”, sivil toplum kuruluşlarından sokaktaki insana kadar herkesin çeşitli sebeplerle uluslararası meselelere yakından ilgi duymaya başlaması önemli rol oynamıştır. Bilhassa 1990 sonrası kimi devletlerin uluslararası barış ve güvenliği korumak ve uluslararası hukukun üstünlüğünü tesis etmek gibi görünürde haklı gerekçelerle giriştiği eylemler kitlelerin haklı veya haksız tepkilerine

ekollerinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, “mesele” sadece hukukçular tarafından ele alınmamış, diğer disiplinlerden ve bilhassa uluslararası politika uzmanları tarafından da değişik kuramsal gerekçelerle doğrudan veya dolaylı olarak bu konuda fikirler ileri sürülmüştür. R. Aron da meseleyi “dışarıdan” ele alanlardan birisidir. Belki de bu sebeple uluslararası hukuku en ağır bir şekilde eleştirmekte beis görmemiştir. Bildiğimiz kadarıyla uluslararası hukuka en esaslı eleştirileri getirenlerden birisi olması yanında, eleştirilerinin genel bir iddia olmanın ötesine giderek ayrıntıya kadar inmesi ve değişik kuramsal yaklaşımlar ve pratikten misallerle desteklenmesi Aron’u tercih ettiğimizde etken olmuştur. Aron’un ilmi kişiliğinin de yaptığı eleştirilerin önemini artıran bir unsur olduğu muhakkaktır.

Bizi Aron’un eleştirilerini temel almaya iten diğer sebep de, yazarın uluslararası hukukun temel hususlarının hemen tamamıyla ilgili bir şeyler söylemiş olması ve böylece diğer uluslararası hukuk eleştirilerinde konu edilen noktaları ihtiva etmesidir. Aron’un eleştirileri, ayrıca, bizzat uluslararası hukukçulardan gelen ve doktrinde uzun tartışmalara yol açan eleştiri ve değerlendirmelerle de önemli ölçüde örtüşmektedir. Bu da söz konusu eleştirilere doktriner açıdan bakabilme kolaylığını sağlıyor.

3 - Makalemizin amacı Aron’un uluslararası hukukla ilgili eleştirilerini belirli bir konu sistematigi içinde tespit edip, ne ölçüde haklı olduklarını yine uluslararası hukuk disiplini açısından eleştirel bir biçimde ortaya koymaktır. Diğer deyişle, çalışmamız Aron’un gerçekçi kuramının tümüne yönelik olmadığı gibi bu kuramın uluslararası politika bilimi açısından incelenmesi de değildir; Aron’un görüşlerinin sadece uluslararası hukukla ilgili olan kısımlarını *sadece* uluslararası hukuk açısından değerlendirmekten ibarettir. Çalışmamız bir “karşı tez” getirme amacını da taşımıyor; daha çok uluslararası hukukun bir “savunması” olarak görülebilir.

Makalemizde esas olarak Aron’un eleştirilerinin içeriğini değerlendiriyoruz. Bununla birlikte, yer yer yazarın eleştiri yöntemini de değerlendirme konusu yapacağız, çünkü kimi durumlarda yazarın çıkardığı sonuçların, uluslararası hukukla ilgili genellemelerinin değerini ortaya koymak açısından konuları ele alış yöntemi belirleyici olmaktadır.

4 - Gerçekçi uluslararası ilişkiler kuramını, Aron değişik kitap ve makalelerinde ayrıntılarıyla işlemiştir. Bu çalışmalar içerisinde “Uluslar Arasında Savaş ve Barış” (*Paix et Guerre entre les nations*) isimli kitabının önemli bir yeri vardır⁴. Bu kitap, yazarın konuyla ilgili bütün düşüncelerini ihtiva etmesinin yanında, bu düşüncelerin genel kuramsal çerçevesini de çiziyor. Bu sebeple, makalemizdeki incelememize referans kaynağı olarak bu kitabı aldık.

Paix et Guerre uluslararası hukuku eleştirmek için kaleme alınmamış. Kitapta sık sık uluslararası hukuka yönelik önemli eleştirilerde bulunulması Aron’un uluslararası politika anlayışının tabii bir sonucu olarak ortaya çıkıyor, diğer deyişle Aron’un “ger-

yol açmış, yapılanları tasvip etmeyen, yetersiz gören veya ikiyüzlülükle suçlayan birçok kimse “gerçekten bir uluslararası hukuk var mı?” sorusunu sormaya başlamıştır.

⁴ R. ARON, *Paix et Guerre entre les nations*, 8. baskı, Calman-Lévy, Paris, 1984 (Bundan böyle sadece *Paix et Guerre* olarak zikredilecektir). Kitabın ilk baskısı 1962 yılında yapılmıştır. Esas olarak aynı kalmakla beraber daha sonraki baskılarda yazar uluslararası politikadaki gelişmelerin ışığında yeni değerlendirmelerde bulunmuştur.

çekçi kuramı”nın yolu temel kabulleri ve vardığı sonuçlar itibariyle uluslararası hukukla kesişiyor. Hatta denilebilir ki söz konusu kuramın “gerçekçiliği” uluslararası hukukun bir hukuk düzeni olarak varlığını reddetmeye dayanmaktadır. Bu sebeple, yazarın uluslararası hukukla ilgili eleştirileri kitabın geneline yayılmış durumda. Aynı eleştiriler kimi zaman değişik bağlamlarda tekrarlanmış. Yöntem olarak, yazarın bütün eleştirilerini kendi ağzından sunduktan sonra değerlendirmede bulunmayı tercih ederdik. Ancak, eleştiriler kitabın planına göre – yani Aron’un çizdiği genel kuramsal çerçeveye göre – değişik konular dolayısıyla ortaya atıldığından çoğu kez bunları doğrudan çevirme yoluyla aktarmak uygun olmadı. Böyle durumlarda, yazarın düşüncesinin özüne dokunmadan iddialarını ortaya koyacak şekilde özet tercüme yoluyla alıntılar yapmayı tercih ettik. Buna mukabil, yazarın eleştirilerini doğrudan ve net bir şekilde dile getirdiği yerleri aynen aktararak bilgi vermeye çalıştık.

Uluslararası Hukukun Temel Kusurları

5 - Aron’un temel iddiası şu : uluslararası hukuk gerçek anlamda bir hukuk düzeni değildir, olsa olsa pozitif ahlak kuralları olarak görülebilir. Özündeki esaslı noksanlıklar sebebiyle hukuk olarak sayılmayı hak etmemektedir⁵.

Bu iddia yazar tarafından bir tez olarak ortaya konulmaktan ziyade uluslararası politika konusunda ileri sürdüğü görüşlerin tabii bir uzantısı, zorunlu sonucu gibi takdim ediliyor. O halde, varılan bu “sonuç”un değerlendirmesini yapabilmek için onun çıkış noktasına, yani onun gerisinde yatan gerekçelere bakmak gerekir. Hemen belirtelim ki bu gerekçeler uluslararası politika tahlilleri şeklinde ifade ediliyor. Bununla birlikte, uluslararası sistem, devlet ve egemenlik, uluslararası barış ve güvenlik gibi kavramlara dayanması sebebiyle uluslararası hukukun tamamen dışında sayılmazlar.

Aron’un düşüncesinin temelinde şu tespit bulunur : uluslararası sistem esasında devletlerarası bir sistemdir. Yazar, bu sistemin tabiatı konusunda klasik filozoflarla aynı görüşü paylaştığını ifade ediyor⁶ : devletler arasındaki ilişkilerin yürütüldüğü ortamın yapısı ve özellikleri devletin içindeki ortamdan farklıdır. Birincisinde doğal durum (*état de nature*) asıl iken ikincisinde medeni durum (*état civil*) söz konusudur⁷. «İnsanlık evrensel bir devletin çatısı altında toplanmadığı sürece, iç politikayla dış politika arasında temel bir farklılık devam edecektir: iç politika şiddet kullanma tekeline meşru otoriteyi elinde tutanlara verirken, dış politika silahlı kuvvetlere sahip olan birçok güç merkezi olduğunu kabul eder. [...] Devletler karşılıklı ilişkilerinde “doğal durum”dan henüz çıkmamışlardır. Eğer aksi olsaydı uluslararası ilişkiler kuramı olmazdı. ⁸»

Uluslararası sistemin başlıca unsuru olan devletin temel özelliği nedir? Devlet, her şeyden önce egemendir, yani ne kendi sınırları içerisinde, ne de diğer devletlerle ilişkilerinde kendinden üstün bir otorite tanımaz. Kendisiyle ilgili kararları yine kendisi verir. Aron, egemenlik kavramının muğlak olduğundan bahsediyorsa da⁹ bu kavramı genelde “mutlak egemenlik” anlamında kullanmaktadır. O’na göre, Morgenthau’nun

⁵ *Paix et Guerre*, s. 168, 704, 709-710.

⁶ R. ARON, *Les dernières années du siècle*, Julliard, Paris, 1984, s. 14.

⁷ A. g. e., s. 18. Bilindiği gibi doğal durum-medeni durum ayrımı ilk olarak T. Hobbes’un düşüncesinde sistemleştirilmiştir.

⁸ *Paix et Guerre*, s. 19.

⁹ *Paix et Guerre*, s. 724 vd.

formülüyle “*highest law-giving and enforcing authority*” olarak tanımlanabilecek¹⁰ olan egemenlik uluslararası planda mutlak ve bölünmezdir.

Egemen olmakla güç sahibi olmak arasında doğrudan bir ilişki vardır. Devlet silahlı güce başvurma imkanı olduğu için egemendir; dolayısıyla bu imkanın olgusal veya hukuki olarak sınırlandırılması egemenliğin sınırlandırılması anlamına gelir ki bu da tanım gereği egemenliğe ters düşer. Devletlerin egemen olduğunda ısrar etmek nihai analizde uluslararası hukukun üstünlüğüne ters düşen bir düşünce içeriyor. Ancak, uluslararası gerçekler açısından bakıldığında ise egemen devletlerden oluşan bir sistemde yaşadığımız su götürmez¹¹.

Güce başvurma imkanı ve *hakkı* olan, Aron’un bir başka ifadesiyle kendi hakkını kendisi koruyan ve savaşmak ya da savaşmamak kararını tek başına alabilen¹² devletlerin bir arada bulunması «devletlerarası ilişkilere kendisini diğer bütün sosyal ilişkilerden ayıran orijinal bir özellik veriyor : bu ilişkiler savaşın gölgesi altında devam ediyor. Veya daha sert bir ifadeyle, devletlerarası ilişkiler doğası gereği savaş ve barış alternatifi üzerine kurulu¹³».

Sonuç olarak Aron’a göre, egemen devletlerden oluşan, “doğal durum”dan henüz çıkamamış bu şekildeki bir uluslararası sistemin hukukundan bahsetmek hukukun tanım gereği mümkün değildir. Aron’un tespit veya varsayımlarının kabul edilmesi halinde bu sonuca itiraz etmek çok güç. Ancak, gerek hukuki açıdan gerekse pratiğe baktığımızda yazarın tespitlerinin “mutlak” olmadığı, ve bunlardan hareketle uluslararası hukuk hakkında verilen “hükmün” tartışmaya açık olduğu görülür Biz, yazarın bu temel görüşlerini genel olarak değil, O’nun buradan hareketle uluslararası hukuk hakkında yaptığı değerlendirmeler bağlamında ve hukuki planda tartışacağız.

6 - Aron, uluslararası hukukun eleştirisini yaparken belirli doktriner yaklaşımları ele alıyor ve onların kendi iç tutarsızlıklarını, yetersizliklerini kuramsal açıdan göstermeye çalışıyor. Başlıca iki yaklaşım eleştiri konusu yapılmış: iradeci kuram (*volontarism*) ve normcu kuram (*normativism*). Bunun dışında, doğal hukuk görüşü gibi değişik görüşlere de doğrudan eleştirilmemekle beraber zaman zaman atıfta bulunuluyor.

Aron’a göre uluslararası hukuk doktrini kuramsal planda bile bu hukukun varlığını tatmin edici bir biçimde izah etmekten aciz kalıyor. Uluslararası hukukun bağlayıcı gücü nereden geliyor? Devletleri, kendi çıkarlarına rağmen bu hukukun kurallarına uymaya mecbur edebilecek gücün kaynağı nedir? Bu sorular iç hukukta kolayca cevaplandırılıyor, çünkü iç düzen hukuk sülhelerinden üstün bir otoriteye, yani devlete dayanıyor. Zaten bu sebeptendir ki bireylerin keyfi şiddet kullanmasının ortadan kalktığı iç düzen “medeni durum” olarak niteleniyor. Buna karşılık, söz konusu soruların uluslararası hukukta herkesin mutabık olduğu cevapları yoktur; her ekol kendi anlayışına göre bir açıklama getiriyor, ancak, bunlar da eksik ve çelişkilerle dolu.

¹⁰ H. Morgenthau, *Politics among Nations*, s. 261’de geçen bu ifade aynen alınmış : *Paix et Guerre*, s. 725.

¹¹ *Paix et Guerre*, s. 727.

¹² “... chacune revendique le droit de se faire justice elle-même et d’être seule maîtresse de la décision de combattre ou de ne pas combattre”. *Paix et Guerre*, s. 20.

¹³ *Paix et Guerre*, s. 18.

7 - Eleştirilen doktriner görüşlerden ilki iradeci görüş. Aron, hukuk kurallarının kaynağı olarak devletin iradesini kabul eden bu anlayışın, uluslararası hukuk sükelerinden daha üst konumda bulunan bir "süper devlet" in var olmaması halinde devletlerin yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülüklerin hukuki niteliğini açıklayamayacağını belirtiyor¹⁴. Gerçekten de klasik iradeci görüşe göre hukuk kurallarının kaynağı devlettir. Devlet egemendir, dolayısıyla kendi içinde sükelerinden daha üstün, onlara emredici bir otorite konumundadır ve bireysel iradelere kendi iradesini empoze edebilecek güce sahiptir. İradeci yazarlar uluslararası hukukun bağlayıcı gücünü açıklamak için de aynı mantığı kullanıyorlar. Mesela, Anzilotti gerçek uluslararası hukukun devletlerin iradesinden ortaya çıktığını söylüyor. Hukuka atfedilen bu devletçi ve otoriter özellikler, konu egemen devletlerin ilişkilerini düzenleyen uluslararası hukukun bağlayıcı gücünü açıklamaya gelince iradeci görüşü zor durumda bırakmaktadır. Bir egemen devlet, kaynağını ve bağlayıcı gücünü sadece kendi iradesinde bulan kurallara uymakla nasıl mecbur tutulabilir? «Uluslararası egemenlik bağımlı olmamakla eş anlamlıdır, fakat bu "bağımlı olmamak" çelişkili yorumlara açıktır : eğer devletler egemen ise, bundan onların uluslararası hukukun yükümlülüklerine tabi olmadıklarını mı anlamak gerekir? Eğer bu yükümlülükler tabi iseler, onların halâ egemen, yani en üstün otorite olduklarını söylemek mümkün müdür?»¹⁵.

Aron'un dile getirdiği bu sorular gerçekten de klasik iradeci görüşün en temel çıkmazlarını oluşturuyor. Her ne kadar bu görüş, içinde bulunduğu çıkmazı değişik kuramsal açılımlarla¹⁶ aşmaya çalışmışsa da üretilen çözümler tatmin edicilikten uzaktır. İradeci görüş açısından bakıldığında egemen devletlerden oluşan uluslararası toplumda bir hukuk düzeninin varlığından bahsedilmek için Aron'un işaret ettiği gibi, devletler üstü bir otoritenin bulunması gerekmektedir. Bu durumda da egemenliği devletin başta gelen özelliği olarak kabul eden iradeci görüş kendi içinde çelişkiye düşecektir¹⁷.

8 - «Mutlak egemenlik teorisiyle devletler üstü bir otoritenin varlığına dayanan uluslararası hukuk kuramı arasındaki çelişkiden doğan formel zorlukları ortadan kaldırmak için bir kısım hukukçu egemenlik kavramını tamamen ortadan kaldırmayı istemektedir. İhtiva ettiği belirsizlikten dolayı kişisel olarak ben de bu kavramın ortadan kaldırılmasını isterdim. Fakat hukukçular zannediyorlar ki bir kelimeyi ortadan kaldırdıklarında onun tekabül ettiği gerçekler de ortadan kalkacak»¹⁸. Aron'un burada eleştirdiği düşünce normcu görüştür. Viyana okulunun kurucusu H. Kelsen tarafından ortaya atılan "Saf Hukuk Teorisi" uluslararası hukukun zorlayıcı gücünün temelini "normativite kuralı" ile açıklar. Buna göre hukuki normlar hiyerarşik bir düzen içerisinde bir sistem oluştururlar. Bu hiyerarşi uyarınca her kural bağlayıcı gücünü kendisinin

¹⁴ *Paix et Guerre*, s. 705.

¹⁵ *Paix et Guerre*, s. 728.

¹⁶ Bu cümleden olarak Triepel'in "ortak irade", Jellinek'in "devletin kendi kendini sınırlandırması" kuramlarını sayabiliriz.

¹⁷ Burada şunu hatırlamak gerekir ki klasik iradeci görüşün egemenlik anlayışı Aron'unkiyle paralellik arz etmektedir. Mesela, iradeci yazarların başlıca referans kaynaklarından biri olan Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın Bozkurt-Lotus Davasında kullandığı şu ifade Aron'un egemenlik anlayışını da yansıtıyor : "Uluslararası hukuk bağımsız devletler arasındaki ilişkileri düzenliyor. Devletleri bağlayan hukuk kuralları onların iradesinden çıkıyor [...] Buna göre, devletlerin bağımsızlığının sınırlandırılması kabul edilemez". *C. P. J. I., Série A, n° 10*, s. 18.

¹⁸ *Paix et Guerre*, s. 728.

bir üstünde bulunan kuraldan alır. Böylece bir hukuk düzeni içerisindeki bütün kurallar birbirlerine bağlı olarak piramit şeklinde yapılırlar. Piramidin en üstünde ise hukuk düzenin temelini teşkil eden ve diğer bütün kuralların bağlayıcı gücünü kendisinden aldığı temel kural (*Grundnorm*) bulunmaktadır. «Böyle bir teoride kendisi bir hukuk kuralı olmayan ancak sistemin bütününü idare eden bir varsayım olan temel kurala kadar çıkılması gerekir. Oysa uluslararası hukukta sistemin temeli sayacağımız hiçbir temel kural tatmin edici değildir. Ahde vefa ilkesinin (*pacta sunt servanda*) özel bir yeri vardır. Bu ilke anlaşmalara uyulmasını açıklıyor; uluslararası düzen için zaruridir, fakat mantıken bu düzenin temelinde bulunduğunu söylemek zordur. Anlaşmalardan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerektiğini söylemek yerine devletlerin teamüle uygun davrandıkları gibi davranmaları gerektiği ve bu gerekliliğin de temel kural olduğu ileri sürülüyorsa, anlaşmalara uyulması yerine teamüle uyulması koyuluyor demektir. Ancak, anlaşmalara uyulmasının ne demek olduğu az çok belirliyse de teamüle uymanın anlamı çok müphemdir. Devletlerin uymak zorunda oldukları hangi teamül kuralıdır? Güce başvurma devletlerin yüzyıllardan beri yaptıkları davranışları arasındadır: temeli teamül olan bir hukuk sisteminde bu davranış nasıl yasaklanabilir?»¹⁹.

Uluslararası hukukun temelleriyle ilgili olarak Aron'un yaptığı eleştiriler klasik iradeci görüşte olduğu gibi normcu görüş söz konusu olduğu zaman da büyük ölçüde yerinde gözükmemektedir. Ancak, bu eleştiriler her şeyden önce ilgili görüşleri bağlar, yani onların kuramsal düzeydeki eksiklikleri ile ilgili sayılmak gerekir. Yoksa, Aron'un yaptığı gibi uluslararası hukukun noksanlıklarını gösteriyor şeklinde bir genellemenin haklı olduğunu göstermezler. Ayrıca belirtmek gerekir ki eleştiriye konu olan görüşler bizzat uluslararası hukuk yazarları tarafından daha şiddetli eleştirilere maruz kalmışlardır. Mesela, bu görüşlerin geçerliliği gösterilemez soyut varsayımların üzerine bina edildiği hemen bütün günümüz uluslararası hukuk kitaplarında açıkça ifade edilmiştir²⁰. Hatta bizzat bu görüşün temsilcileri uluslararası hukukun bağlayıcı gücünü hukuki açıdan açıklamakta aceze düştüklerini itiraf etmiştir. Mesela, birleşik irade görüşünü ortaya atan Triepel bir noktadan sonra bu konuda hukuki bir açıklama getirmenin imkansız olduğunu öne sürerken, diğer bir yazara göre uluslararası hukukun temeli hukuk dışı bir kaynaktan aranmalıdır, çünkü, «bir hukuka uyma yükümlülüğünün mantıki bir zorunluluk olarak hukukun kendisinin ortaya çıkmasından önce var olması gerekmektedir»²¹.

9 - Aron'un temel iddiasına – uluslararası hukuk gerçek anlamda hukuk değil – dayanak teşkil eden “hukuki” değerlendirmelerinin ayrıntısına geçmeden önce, eleştiri yöntemiyle ilgili bir tespitte bulunmak istiyoruz. Uluslararası hukukun varlığını, bağlayıcı gücünü açıklayan birçok doktriner yaklaşım olmasına rağmen Aron, eleştirilerini sadece iki doktriner görüş bağlamında yapmayı tercih etmiştir. Kendisi uluslararası sistemin yapısı ve tabiatını açıklarken devlet ve egemenlik kavramlarına özel bir önem atfediyordu. Yine aynı kavramları kendisine temel alan iradeci görüş ve bunun tam karşısında yer aldığını düşündüğü normcu görüşü ele alarak, bu yolla

¹⁹ *Paix et Guerre*, s. 705-706.

²⁰ H. PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 3. baskı, 1992, s. 11 vd. ; N. Q. DINH, P. DAILLIER, A. PELLET, *Droit international public*, L. G. D. J., Paris, 4. baskı, 1992, s. 96 vd.

²¹ K. STRUPP, “Les règles générales du droit de la paix”, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International*, 1934-I, cilt 47, s. 299.

eleştirilerinde “mevcut bakış açılarının tamamını” göz önünde bulundurmamak istemiş olabilir. Sebebi ne olursa olsun böyle bir yaklaşım, belirttiğimiz gibi birçok ekolün değerlendirmelerini dışarıda bıraktığından eksik ve yanlış sonuçlara yol açma riski taşımaktadır.

Diğer yandan, uluslararası hukuka reddiyeye temel alınan iki görüş, Aron’un sunduğu gibi iki zıt kutupta yer almamaktadır. Aron, sadece egemenlik kavramına atfedilen önemden yola çıkarak iradeci ve normcu görüşleri birbirinin karşısına yerleştirmiştir. Bu konuda ayrılıklarına rağmen uluslararası hukukun dayanağı ve kurallarının bağlayıcılığı konusunda bu iki görüş belirli ayrıntılar dışında iki zıt kutbu temsil etmek yerine birçok konuda paralellik göstermektedir. Özellikle kuramsal açıdan aynı haklı eleştirilere muhatap olmaktadır. Mesela, her iki görüş de uluslararası hukukun oluştuğu ve uygulandığı toplumsal yapıyı analiz dışı bıraktıkları ve hukukun sadece formel yönünü göz önünde bulundurduklarından formalist olarak niteleniyorlar. Aynı şekilde, her ikisi de varlığını ispatlayamadıkları soyut varsayımlara dayanıyor. Doktrinde zikredilen bu eleştirilere şunu da ilave edebiliriz. Her iki görüş de uluslararası hukukun gelişimiyle ilgili aynı “tarihselci” bakış açısını paylaşıyorlar. Buna göre uluslararası toplum tarihi süreç içerisinde ulusal topluma göre daha geç ortaya çıktığı için bu toplumun hukuku olan uluslararası hukuk da daha ilkel bir düzeyde. Fakat uluslararası toplum aynı evrim sürecinden geçerek zamanla bu “ilkelliğinden” kurtulacaktır. Bu sebeple, uluslararası hukukun günümüzdeki mevcut “noksanlıkları” içinde bulunduğu tarihi gelişim aşamasına göre değerlendirilmelidir²².

10 - “Temel iddia”nın ayrıntılarına öncelikle uluslararası toplum kavramından başlayalım. Aron bunu egemen devletlerin ortak iradesi olarak anlıyor ve hukuki anlamda var olamayacağını ileri sürüyor. Çünkü, «sonuç olarak, hiçbir uluslararası hukuk kuramı hiçbir zaman ne kendi içinde ne de realite karşısında tatmin edici olmamıştır. Mutlak egemenliği kabul eden bir kuram mantıken uluslararası hukukun bağlayıcı gücünü gösteremiyor. Politik olarak da böyle bir kuram kuralların otoritesini sınırlandırıyor ve böylece uluslararası anarşiyi teşvik ediyor. Devletler üstü bir hukukun otoritesine dayanan bir kuram ise ya normatif olayların (*faits normatifs*) ya da iç hukukta olduğu gibi temel bir kuralın varlığını ortaya koymakta yetersiz kalıyor. [...] Doktriner ihtilaf- ların sürekliliği, bütün kuramlara karşı geçerli olan itirazlar, kendi başlarına veya politik anlamda ele alındıklarında uluslararası toplumun ve onun ifadesi olan uluslararası hukukun muğlak ve çelişkili karakteri ile açıklanabilir»²³. «Hukukçu uluslararası toplu- mun iradesine uymak gerektiğini söylediği zaman ona basitçe şu cevap verilebilir : egemen devletlerin ortak iradesi diye bir şey sadece kuramcının kafasında var olan bir kavramdır»²⁴.

Aron bu tespitinin dayandığı noktaları açıklamıyor. Ancak, anlaşılan hukuki ol- maktan çok sosyolojik açıdan “uluslararası toplumun iradesi” ve dolayısıyla bu ortak

²² Uluslararası hukukun “ilkel” karakterini vurgulayan yazarlar arasında şunları sayabiliriz : H. KELSEN, *Théorie pure du droit*, Dalloz, Paris, 1962, s. 423 vd. ; P. GUGGENHEIM, *Traité de droit international public*, cilt I, Librairie de l’Université, Genève, 1954, s. 3; J. L. KUNZ, “Sanctions in International Law”, *American Journal of International Law*, 1960, s. 324; G. SCALLE, *Cours de droit international*, Paris, 1948, s. 21; CLARK, SOHN, *World Peace through World Law*, Cambridge, 1958.

²³ *Paix et Guerre*, s. 707.

²⁴ *Paix et Guerre*, s. 706.

iradeye dayanan kurallar olamayacağını ileri sürüyor. Bu iddiayı hukuki planda ele aldığımız zaman sorulması gereken soru şu : Uluslararası toplum kendi başına bir uluslararası hukuk süjesi olarak kabul edilebilir mi? Diğer deyişle, devletler ve diğer uluslararası hukuk kişilerinin aracılığı olmadan uluslararası toplum doğrudan hak ve yükümlülüklerle sahip olabilir mi? Uluslararası toplumun bugünkü yapısı göz önüne alındığında – sayısı 200'ü bulan devletler, bunlar arasında devam eden düşmanlığa kadar varan politik, ekonomik, kültürel çekişmeler... – bu sorulara olumlu cevap vermek güçleşiyor. Yani, Aron'un tespiti hukuki planda geçerli gözüküyor. Bununla birlikte soruların cevabını statik bir bakış açısıyla değil, uluslararası hukukun özellikle ikinci dünya savaşı sonrası gelişimini dikkate alarak vermeye çalıştığımızda olumsuz bir tavır takınmanın da yanlış olduğu söylenebilir. Uluslararası hukuk doktrininde halen devam eden tartışmalara göre, bir kısım yazarlar – özellikle iradeci görüş temsilcileri – uluslararası toplumun uluslararası hukuk kurallarının muhatabı olabileceğini kabul etmezken²⁵, pek çok yazar normatif gelişmelerden²⁶ yola çıkarak sınırlı sayıda konuda da olsa bunun mümkün olduğunu belirtmekte²⁷.

Bütün devletlerin uymak zorunda olduğu buyruk kuralların (*jus cogens*) varlığı, içerik ve uygulamalarına ilişkin tartışmalara rağmen genel kabul görmekte, 1969 Viyana Antlaşmalar Sözleşmesi gibi devletlerin çoğunun katıldığı uluslararası sözleşmelerde bu kurallara atıfta bulunmaktadır. Buyruk kurallara ters düşen uluslararası hukuk kuralları, egemen devletlerin iradesinden çıksalar bile meşru kabul edilmemekte ve batıl sayılmaktadır. Aron'un eleştirilerine hedef olan iradeci görüş temsilcilerinden Jellinek'in ileri sürdüğü gibi "her uluslararası gayrimeşru eylem eğer bir antlaşmanın içeriğini oluşturuyorsa hukuken geçerli bir eylem haline gelebilir" düşüncesi artık geçerliliğini yitirmiştir. Gücü ne olursa olsun, artık hiçbir devletin veya devletler gurubunun mesela soykırım gibi bir eylemi antlaşma ve benzer yollarla meşru hale getirebilme ihtimalinden söz edilemez. Kısacası, buyruk kurallar pozitif kurallardır ve içerikleri itibariyle uluslararası toplumun ortaklaşa savunduğu değerler adına kimi davranışları hukuken yasaklamaktadırlar. Görülüyor ki, Aron'un ileri sürdüğü aksine uluslararası toplumun ortak bir iradesinin olması sadece kuramsal bir düşünce değil, pozitif hukuk kurallarında ifadesini bulan bir gerçektir. Bu husus Uluslararası Adalet Divanının içtihadında da teslim edilmiştir. Nitekim, Divan 1970 yılında *Barcelona Traction* Davasında, muhatabının herkese karşı sorumlu olduğu (*erga omnes*) uluslararası yükümlülüklerin bulunduğunu ifade etmiştir. Divan özetle, devletlerin bütün uluslararası topluma karşı yükümlü olduğu davranışlardan bahsederken, bunların ihlalinin bütün devletleri ilgilendirdiğini söylemiştir²⁸. Demek ki egemen devletlerin belirli konularla sınırlı kalsa bile ortak bir irade gösterebilecekleri uluslararası içtihat tarafından da kabul ediliyor.

11 - Aron uluslararası hukukun süjelerinin devletler olduğunu hatırlattıktan sonra

²⁵ P. WEIL, "Vers une normativité relative en droit international", *Revue Générale de Droit International Public*, 1982, s. 5-47.

²⁶ 1969 Viyana Antlaşmalar Sözleşmesi, uzayla ilgili yapılan uluslararası sözleşmeler, 1982 Montego Bay Deniz Hukuku Sözleşmesi, Uluslararası Hukuk Komisyonunun devletlerin sorumluluğu ile ilgili hazırladığı projeler... gibi birçok uluslararası belgede uluslararası topluma doğrudan atıfta bulunmaktadır.

²⁷ N. Q. DINH, P. DAILLER, A. PELLET, A. g. e., s. 389 vd. ; ayrıca bkz. Uluslararası Hukuk Komisyonunun devletlerin sorumluluğu üzerine R. Ago başkanlığında hazırladığı raporlar : Uluslararası Hukuk Komisyonu Yıllıkları, 1969-1978.

²⁸ Uluslararası Adalet Divanı, *Recueil* 1974, s. 269 vd.

devletlerin ortaya çıkışını ve yok olmasını ilgilendiren önemli tarihi olayların bu hukukun dışında değerlendirildiğini söylüyor. «Devletlerin hakları devlet olarak tanındıkları gün yürürlüğe giriyor. Organize olmayan başkaldırıları hiçbir yasal korumadan yararlanamıyor. [...] Eğer bunlar organize olur ve devletin toprağının bir parçası üzerinde hakimiyet kurarlarsa, savaşan statüsüyle bazı haklar elde ederler ve durum bir iç savaş haline gelir. Pratikte, meşru otoriteyle isyancılar arasındaki fark ortadan kalkmaya başlar ve bunlar birbiriyle rakip iki hükümet gibi görülürler. [...] Uluslararası hukuk, silahların ve gücün belirlediğini kabul edip onaylamaktan başka bir şey yapamaz»²⁹.

Uluslararası hukuka göre devlet “hukuk-dışı” (*extra-juridique*) bir fenomendir. Uluslararası hukuk sadece devletin varlığını tespit ve teyit etmekle yetinir. Dolayısıyla, Aron’un bu husustaki görüşü yerinde. Ancak, bunun bir eksiklik olarak görülmemesi gerekir, çünkü her hukuk düzeni gibi uluslararası hukuk düzeni de süjelerinin hayat şartlarını, yetkileri, hakları ve yükümlülüklerini düzenlemeyi asıl fonksiyonu olarak görmektedir. Uluslararası hukukun her zaman silahların ve gücün belirlediğini kabul etmesi yargısı iç savaş sonucu yeni devletlerin ortaya çıkması durumlarında genelde doğru olmakla birlikte, aynı değerlendirme devletin bir başka devlet tarafından ortadan kaldırılması gibi durumlarda geçerliliğini yitirir. Yani, Aron’un bu anlama gelen aşağıda alıntı yaptığımız tespiti uluslararası hukuk açısından geçersizdir :

«Baltık devletleri ortadan kalktılar, artık hukuk süjesi değiller. 1939’da Estonya ve Litvanya’nın egemenliğinde bulunan topraklarda Sovyetler Birliğinin yaptığı hiçbir şey artık uluslararası hukuku ilgilendirmiyor – en azından Estonya, Letonya ve Litvanya’yı bundan sonra tanımayan devletlere (yani devletlerin hemen tamamı) göre durum böyle –. Bir devlet dünya haritasından silindiği zaman bir uluslararası hukuk ihlâlinin kurbanıdır. Eğer kimse onun yardımına gelmezse yakında unutulacak ve ona öldürücü darbeyi vuran devlet de sözde barışçı uluslar topluluğu içinde yerini alacaktır»³⁰. Bu tespit her şeyden önce anakroniktir. İkinci dünya savaşından önce savaşa giden karmaşa ortamında gerçekleşmiş olaylardan çıkarılacak sonuçlar bugünün şartlarında hukuki ve politik açıdan geçersizdir. Daha sonra uluslararası barış ve güvenlik bahsinde ayrıntılarıyla üzerinde durulacağı gibi ikinci dünya savaşı sonrası Birleşmiş Milletlerin kurulması ve bütün devletlerce kabul edilen kurallar gereği devletlerin sınırları ve toprak bütünlükleri güvenceye alınmıştır. Artık, devletin ülkesinin tamamını veya bir kısmını zorla ilhak etmek illegal sayılmakta ve uluslararası hukuk tarafından bu tür eylemlerin sonuçları kabul edilmemektedir. Bunun en son örneklerinden birisi 1990 Körfez krizinde görülmüştür.

12 - Uluslararası hukuk süjeleriyle ilgili diğer bir eleştiri de şudur : «Günümüze kadar bütün uluslararası düzenler esas olarak ülkeseldir, yani egemen birimlerin uluslararası alanı paylaşmalarını kabul eder. Bu sebeple, uluslararası hukuk kimi durumlarda skandal boyutuna ulaşan sürekli bir paradoks içerir : hukuk süjeleri olarak sadece politik birimleri tanıyor, ve bu arada bireyleri yok saymak zorunda kalıyor. (Yazar, dipnotta Avrupa’da öngörülen İnsan Hakları Uluslararası Mahkemesinin bu paradoksa teorik olarak son vereceğini belirtiyor.) [...] Devletler bireylerin haklarını inkar ediyorlar, fakat karşılıklı olarak kendilerinin haklarını tanıyorlar. Bugün bile Birleşmiş Milletler

²⁹ *Paix et Guerre*, s. 117.

³⁰ *Paix et Guerre*, s. 117.

uygulamada bireylerin ulusal otoritelerin baskısına karşı gösterdikleri protestoları yok sayıyor. Ne kadar ani olursa olsun, devletler bağımsızlıklarını kazandıklarının ertesi günü kendi sınırları içerisinde tek hakim haline geliyorlar»³¹.

Uluslararası hukukun esas sükelerinin devletler olması sebebiyle bireylerin geri planda kaldıkları bir gerçektir. Bununla birlikte, uluslararası hukuk kurallarının ilgi alanının genişlemesi sonucu bireyler giderek artan bir şekilde uluslararası normların muhatabı ve konusu olmaya başlamışlardır. Bilhassa insan haklarını ilgilendiren hususlarda uluslararası hukuk bireyleri doğrudan muhatap almakta, onlara diplomatik koruma gibi klasik yöntemlerin dışına çıkararak haklarını savunma hakkı vermektedir. Bu gelişmelerin önemli bir kısmı yine devletlerin kendi rızaları ile imzaladıkları anlaşmalar yoluyla olmakla beraber, insan hakları konusunu artık devletlerin münhasır yetki alanı dışına çıkaran normatif gelişmeler ve uygulamalar da yok değildir. 1990'dan sonra Bosna-Hersek'ten Haiti'ye ve birçok Afrika ülkesine kadar yapılan Birleşmiş Milletler müdahaleleri – diğer politik sebepleri ve başarı düzeyleri bir yana – insancıl meselelere çözüm bulmak amacını taşıyor³².

13 - Aron'a göre uluslararası sistemi oluşturan devletlerin en önemli vasfı egemen olmalarıdır. Bu görüş normcu kuram dışında hemen bütün uluslararası hukuk e-kolleri tarafından da kabul ediliyor. Kavramın içeriği üzerinde tartışmalar olmasına rağmen uluslararası hukukta genel kabul gören şudur ki «egemenlik devletlerarası ilişkilerde bağımsızlık anlamına gelir»³³. Bağımsızlık ise, yine uluslararası hukuk açısından bakacak olursak, bu hukukun tanıdığı hakları serbestçe kullanabilme yeteneğini ifade eder. Aron ise egemenlik kavramını mutlak anlamda ele alarak, egemen birimin hiçbir otorite ve kuralın önünde eğilmemesi gerektiğini ileri sürüyor. Yukarıda iradeci görüşün eleştirisi bağlamında yaptığımız alıntıyı hatırlayacak olursak («eğer devletler egemen ise, bundan onların uluslararası hukukun yükümlülüklerine tabi olmadıklarını anlamak gerekir? Eğer bu yükümlülüklerle tabi iseler, onların halâ egemen, yani en üstün otorite olduklarını söylemek mümkün müdür?»), Aron'a göre egemen bir birimin herhangi bir kurala tabi olması onun egemen olmasına hanel getirir. Gerçi iradeci görüş uluslararası yükümlülüklerin varlığının egemenliğe aykırı olmadığını belirtmektedir³⁴, ancak bu da Aron'un haklı olarak eleştirdiği gibi bu görüşü kendi içinde çelişkiye sevk etmektedir.

Aron'un mutlak egemenlik anlayışı da gerek kendi içinde gerekse somut misallerle çelişkilidir. Aron'un kabul ettiği şekliyle uluslararası sistem bireysel olarak güce sahip olan ve bunu kullanma kararını kendisi veren devletlerden oluşuyor. Gücün en önemli belirleyici olduğu bu sistemin mutlak egemen birimlerden oluştuğunu söylemek zımnen sistem içerisinde güç dağılımının eşit olduğunu kabul etmek demektir. Oysa,

³¹ *Paix et Guerre*, s. 187.

³² Bu konuda eski Yugoslavya ve Rwanda'da insanlık suçu işleyenlerin takibi amacıyla kurulan uluslararası ceza mahkemeleri uygulamadan en önemli örnekleri oluşturuyor.

³³ *Ile des Palmas* kararı, Daimi Hakemlik Mahkemesi, 4 nisan 1928, Recueil des sentences arbitrales (publié par les Nations Unies), cilt II, s. 838.

³⁴ Mesela, Anzilotti *Avusturya-Almanya Gümrük Rejimi* Davasındaki karşıt görüşünde şunları ifade etmiştir: «Bir devletin hürriyetinin sınırlandırılması, ki bu sınırlama genel uluslararası hukuktan veya imzalanan anlaşmalardan gelsin, hiçbir şekilde o devletin bağımsızlığını etkilemez». Uluslararası Daimi Adalet Divanı, série A/B, n° 41, s. 57.

böyle bir eşitlik tarihin hiçbir döneminde gerçekleşmemiştir. Eğer güç dağılımı eşit değilse, diğer deyişle egemen birimler eşit güce sahip değillerse, “doğal durumun” hüküm sürdüğü bir sistemde daha güçlü olanın iradesini karşısındakine kabul ettirmesi kaçınılmazdır. O halde, sistemi oluşturan birimlerden bazıları bazılarında daha fazla egemendir, yani “uluslararası sistem mutlak egemen birimlerden oluşuyor” ifadesi doğru değildir. Eğer devletlerin egemenliği mutlak değilse, o halde şu soruya cevap vermek gerekir : egemen olmanın ölçüsü nedir? Devlet ne oranda başına buyruk, kural tanımaz olunca egemen sayılacak, kendisi gibi diğer birimlerle beraber yaşamının getirdiği sınırlamalara ne oranda uyunca egemenliğini kaybedecek? Soruyu daha hukuki bir zeminde soracak olursak, eğer devletler egemen birim olarak hiçbir kurala tabi değilseler, mevcut bütün ikili veya çok taraflı anlaşmaları yok mu sayacağız? Yahut da belirli kurallara tabi olmak egemenliği zedelemiyorsa, bunlar hangi kurallardır? Bu kurallar her zaman ve her şartta hep aynı mı kalırlar? Ekonomik alanda yapılan anlaşmaları, kurulan birlikleri bir tarafa bırakalım, mesela uluslararası hava yolu ulaşımı teknik olarak devletler arasında minimum bir düzenleme olmadan gerçekleşemez. Aron’un bu tür sorulara ve misallere karşı cevabı ise şudur : «Her zaman bir sosyal düzenleme olmuştur Fakat, her zaman ne hukuki bir düzenleme ne de yazılı bir hukuk yoktur»³⁵. Yine Aron’un mantığıyla cevap verilirse, eğer sosyal düzenleme ilgili olduğu toplumu oluşturan bireyleri bağlayıcı değilse sadece düzenleyicinin hayalinden başka bir şey olamaz. Yani, Aron aslında hiçbir zaman sosyal düzenleme de olmamıştır diyor.

«Gerekirse kabul ederim ki uluslararası anlaşmaların sayısı gitgide artıyor, devletlerarası ilişkilerin kurallarla düzenlenen alanı gitgide genişliyor, gitgide daha fazla sayıda devlet bu kurallara gitgide daha fazla durumda saygı gösteriyor. Bu önermelerin hiçbirisinin gerçek olduğundan emin değilim ama hepsinin doğru olduğunu farz etsek bile asıl önemli husus yine de değişmeyecek. Uluslararası hukuku sakin dönemlere, ikinci dereceden meselelerin çözümüne bakarak yargılamıyoruz. Kriz yani uluslararası çatışma durumunda bir ilerleme emaresini boş yere arıyoruz»³⁶. Birinci dereceden meselelerin çözümünde uluslararası hukukun ne ölçüde rol oynadığını daha sonra makalenin son başlığı altında değerlendireceğiz. Devletlerin rızasıyla veya başka etkenlerle oluşsun, her uluslararası yükümlülük onların egemenliğini kısıtlayıcı sonuçlar doğurur. Aron bu gerçeğin farkında olduğu için prensip olarak uluslararası yükümlülüklerin hukuki mahiyetini reddettikten sonra, somut misaller karşısında yükümlülükleri derecelendirerek kendi düşüncesinin tutarlılığını sağlamaya çalışıyor. İlginçtir ki uluslararası yükümlülükler arasında ayırım yapmak ve kimi yükümlülükleri hiyerarşik olarak daha üst bir konuma çıkarmak – *jus cogens*’den doğan yükümlülüklerde veya *erga omnes* yükümlülüklerde olduğu gibi – uluslararası kamu düzeninin ilk nüvelerini oluşturuyor.

14 - «Devletlerin egemenliğini çıkış noktası olarak alan ve bir şekilde hukukla bu egemenlik arasında doğrudan bağlantı kuran her kuram uluslararası hukuku hukuk yapan özelliklerden bazılarını ortadan kaybetmektedir. Uluslararası hukuk uzmanları böyle bir sonucu kabul etmekten ve bu hukuku pozitif bir moral düzeyine indirmekten (veya çıkarmaktan) çekiniyorlar. Bu pozitif moral tıpkı uluslararası hukuk gibi “medeni milletlerce” tanınan fakat sistematize ve bağlayıcı güce sahip gerçek anlamda hukuk

³⁵ *Paix et Guerre*, s. 115.

³⁶ *Paix et Guerre*, s. 719.

olmayan kurallardan ibarettir»³⁷. Aron, uluslararası hukuk uzmanlarının bu “gerçeği” teslim etmemelerinin belirli sebepleri olduğunu söylüyor. Bu sebeplere geçmeden önce egemen devlet-uluslararası hukuk düzeni “çelişkisi” üzerine şunu belirtmek gerekir ki, Aron’un da kabul ettiği gibi³⁸ devletlerin bir arada yaşamak zorunda olmalarından kaynaklanan ve de her birinin çıkarı için uymaları gerekli asgari bir düzenlemenin varlığı kaçınılmazdır. Aslında, *ubi societas ubi jus* yani her toplumun hukukunun olması Aron’un uzmanlık alanlarından olan sosyolojinin ortaya koyduğu bir gerçektir. “Doğal durum” ise ne insanlığın yaşadığı/yaşamak zorunda kaldığı bir evre, ne de sürekli devam edebilecek bir durumdur; sadece toplumsal düzenin bozulduğu, ortadan kalktığı geçiş dönemlerinde söz konusu olabilir. Her toplumun bir hukuku olduğu gibi, bu hukuk düzeni de o toplumun özelliklerine göre ortaya çıkar, biçimlenir ve uygulanır. Mesela, ulusal toplumlar devlet otoritesinin varlığı sayesinde sülhlerin devlete boyun eğmesi (*subordination*) esasına dayanan “dikey” bir model şeklinde hukuk düzenine sahipken, merkezi bir otoritenin ortaya çıkmadığı, sülhlerin egemen özelliklerini korudukları uluslararası toplumun da bu özelliklerine uygun olarak işbirliği (*cooperation*) ve birlikte yasama (*coexistence*) esasına dayalı bir hukuki düzeni vardır. “Doğal durum” gibi fiksiyonlara dayalı çıkarsamalara değil de gerçek hayatta karşımızda duran olgulara baktığımız zaman şunu görürüz ki kuramcının kafasında egemenlik ne anlam ifade ederse etsin, egemen devletler varlıklarının devamını işbirliğinde görüyorlar ve bunu sağlamak ve sağlama almak için hukuki yükümlülükler altına girmekten çekinmiyorlar. Güç dağılımının eşit olmadığı bir dünyada devletlerin çok büyük çoğunluğu için uluslararası hukuk düzeni sadece varlıklarını sürdürmelerinin değil, aynı zamanda egemen haklarını korumalarının da bir garantisini oluşturuyor.

Yazarın uzunca izah ettiği, uluslararası hukukçuları “gerçeği” inkar etmeye sevk eden sebepleri özetleyecek olursak, birinci olarak, «uluslararası hukuk gerek kuramsal gerekse pratik olarak iç hukuk uzmanlarının ele aldığı bir alandı. 1914’e kadar Avrupalı devletler kendi hukuk anlayışlarını empoze ediyorlar, hangi insan topluluğunun devlet sayılması ve dolayısıyla uluslararası hukukun koruması altında olması gerektiği üzerine istedikleri gibi karar veriyorlardı. Aynı şekilde, ekonomik liberalizm özel mülkiyeti kutsallaştırıyor ve devletin müdahale alanını sınırlandırıyor. Bu sebeplerden dolayı, daha önce hiç olmadığı kadar iç hukuka benzeyen uluslararası hukukun hukuki niteliğini inkar etmek paradoksal olurdu. [Gerçek] hukuki anlayıştan ilham almış metinleri ve yorumları pozitif moral saymak bu durumda nasıl mümkün olurdu ki?»³⁹. Uluslararası hukuk uzmanlarının “gerçeği” kabul etmemelerinin böyle bir gerekçeye dayandığını söylemek bir anlam ifade etmemektedir. Kaldı ki, eğer uluslararası hukuk gelişme ve sistematize oluş devirlerinde daha çok iç hukuk dallarında uzmanlaşmış kişilerce ele alınmış ise, bundan yazarın çıkardığı sonucun tam tersini çıkarmak da mümkündür. İç hukuk uzmanlarının hukuk anlayışlarının daha formel olmalarından dolayı aynı özellikleri göremedikleri uluslararası hukuku eleştirmeleri, hatta gerçek anlamda hukuk saymamaları da muhtemeldir – ki, Aron da benzer sebeplerle aynı sonuca ulaşıyor.

Aron’un burada söz konusu olan gerekçesi kendisinin uluslararası hukuk üzerine yaptığı diğer eleştirileriyle tutarsızlık göstermektedir. Şöyle ki, Aron burada Avrupalı

³⁷ *Paix et Guerre*, s. 709-710.

³⁸ *Paix et Guerre*, s. 115.

³⁹ *Paix et Guerre*, s. 710.

devletlerin birlikte belirli davranışları hukuk kuralı haline getirdiğinden bahsediyor. O dönemde dünya politik sahnesindeki bağımsız devletlerin hemen tamamının bu devletler olduğu hatırlanacak olursa, Aron'un egemen devletlerin ortak iradesinden bahsettiği ortaya çıkar. Halbuki, daha önce uluslararası toplum bahsinde ele aldığımız gibi, böyle bir iradenin olmadığı, olamayacağı Aron'un temel varsayımlarından birisidir.

«Diğer bir sebep uluslararası hukukun varlığını devletler üstü bir otorite varsayımına dayanarak açıklayan bir kuramın ortaya atılması ve birinci dünya savaşından sonra Milletler Cemiyeti'nin kurulması sonucu, uluslararası hukukun bilinen eksikliğinin nihayet giderilmesi yolunun açıldığı kanaatini uyandırmıştır. Deniliyordu ki uluslararası hukuk, hukuku uygulayacak üst bir mercii olmayan, güç kullanma yetkisinin belirli bir otoritenin tekelinde toplanmadığı ilkel toplumların düzeyine ulaşmıştır. Devletlerin içerisinde yargı sistemini ve polis örgütünü ortaya çıkaran benzeri gelişmeler yavaş yavaş uluslararası düzenin hukuki gelişmesine katkıda bulunacaktır»⁴⁰.

«Oysa ne kuram ne de uygulama açısından böyle bir iyimserliği haklı kılacak bir gelişme yoktu. Uygulama açısından şurası açıktır ki devletlerin "uluslararası polis kuvvetine" karşı çıkacak somut güçleri olduğu sürece bir devlete karşı kuvvet kullanmak iç düzende kuvvet kullanmaktan farklıdır. Şimdiki halde 1950'li yıllarda Kore'de olduğu gibi zorlama tedbirlerinin uygulanması savaştan farksızdır. Ayrıca, böyle bir uygulama, suçlunun cezalandırılmasıyla değil de bir uzlaşmayla da bitebilir, ki bu da müeyyide uygulama anlayışına uygun değildir».

«Kuramsal açıdan bakıldığında ise devletler, hukukun üstünlüğünü kabul ettiklerini bildirmelerine rağmen uluslararası yargı organlarının yetkilerini önceden tanımayı reddetme eğilimindedirler. Devletler zorunlu hakemlik anlaşması imzalıyorlar mı? İmzalamaları halinde bile bunun kendi iç hukuklarını ilgilendiren meselelerde geçerli olmayacağına dair çekince koyuyorlar. Diğer deyişle, yükümlülüklerinin ne zaman geçerli olduğuna kendileri karar veriyorlar. Böyle bir çekince koymasalar bile aralarındaki anlaşmazlıkları divan veya hakemin bakacağı hukuki anlaşmazlıklar ve bunun dışında kalan politik anlaşmazlıklar olarak ayırıp yargı organlarının yetki alanları dışında tutabiliyorlar. Aslında hukuki-politik ayrımının açık bir anlamı olmadığı sık sık vurgulanır. Yine de politik olarak bu ayırmadan iki anlam çıkarabiliriz. Birincisi, devletler hayati çıkar olarak gördükleri meselelerin çözümünü bir hakem veya mahkemeye sunma konusunda hiçbir zaman kayıtsız şartsız yükümlülük altına girmemişlerdir ve girmezler de. Savaşa yol açabilecek anlaşmazlıklar politik olarak görülür ve hukuki prosedürler içerisinde çözüm yolları aranmaz. İkincisi, devletler mevcut hukuk kurallarıyla kayıtsız şartsız bağlı olduklarını da kabul etmezler, çünkü belirli durumlarda anlaşmaların haksız sonuçlar doğurabileceğini düşünürler ve bunların uygulanmasını yargı organlarına bırakmak istemezler. Zaten yargı organları da hakkaniyete uygun karar vermeleri gereken durumlara bakmaya tereddüt ederler. Devletlerin bu iki husustaki isteksizliği bağımsız olma isteklerinin bir ifadesi olduğu kadar uluslararası anarşinin bir unsurunu da oluşturur»⁴¹.

Aron daha önce kuramsal açıdan eleştirdiği bir doktriner görüşü – klasik iradeci

⁴⁰ *Paix et Guerre*, s. 710.

⁴¹ *Paix et Guerre*, s. 710-711.

görüş – burada bir kez daha ele alarak tarihi perspektiften eleştiriyor. Kabul etmek gerekir ki ilk evrensel uluslararası örgüt denemesi olan Milletler Cemiyeti'nin kurulması, başta A. B. D. olmak üzere kimi büyük devletler sistemin dışında kalsalar bile yeni bir uluslararası düzenin kurulması yönünde umut rüzgârları estirmiştir. Oysa, gerek konulan hedeflerin o zamanki uluslararası sistemin yapısına göre idealist olması, gerekse Milletler Cemiyeti'nin karar alma mekanizmalarının ortak hareket etmeyi güçleştirmesi devletlerarası sistemin özünde önemli değişiklikler olmadığını kısa zamanda göstermiştir. Bununla birlikte, kuramsal yaklaşımı gereği bir uluslararası hukuk düzeninin kurulmasının ancak devlet modeline benzer bir yapı içerisinde gerçekleşeceğini savunan görüşler hariç, hiçbir uluslararası hukukçu bu gelişmelere bakarak zamanla devletler üstü bir otorite etrafında ortaya çıkacak uluslararası düzen kurulacağı kehanetinde bulunmamıştır. Tersine, birçok yazar uluslararası toplumla ulusal toplumun mukayese edilerek bundan uluslararası hukukun içinde bulunduğu durumu ilkel olarak nitelemenin yanlışlığını söylemişlerdir⁴².

Aron, uluslararası hukukun evrensel uluslararası örgütler vasıtasıyla zorlayıcı güce sahip olabileceğini *uygulama açısından* haklı olarak eleştiriyor. Milletler Cemiyeti döneminde uygulanması tamamen devletlerin tek taraflı kararlarına bırakılan⁴³ zorlama tedbirleri Birleşmiş Milletlerde daha merkezi ve kollektif mekanizmalarla donatılmışsa da silahlı güce sahip olma tekelinin devletlerde olması uygulamada sorunlar çıkarmaktadır. Bunun hukuki açıdan güven verici olmadığı doğrudur.

Devletlerin hukuki anlaşmazlıklarda bile uluslararası yargı organlarına gitmeyi önceden kayıtsız şartsız kabul etmeye yanaşmamaları, anlaşmazlıkları hukuki-politik diye ayırıp hukukun bağlayıcı kurallarının dışında kendilerine “keyfi” hareket sahası yaratma istekleri mevcut uluslararası hukuk düzeninde sık rastlanılan bir durumdur. Bunun hukukun uygulanmasını riskli hale getirdiği söylenebilir de uluslararası ilişkilerde anarşiye yol açtığını söylemek abartılıdır. Belki kavram olarak alındığında – belirli bir otoritenin ve yerleşmiş düzen ve kuralların olmaması sebebiyle meydana gelen karışıklık – uluslararası düzenin anarşik unsurlar ihtiva ettiği söylenebilir, ancak uygulamaya bakıldığında devletlerarası ilişkilerin belirli kurallar çerçevesinde sanıldığından daha çok düzenli biçimde devam ettiği görülür. Bu tespit, Aron'un gözlemlediği soğuk savaş dönemi ve bu dönemdeki zıt bloklarda yer alan devletler arasındaki ilişkiler için de geçerlidir. Diğer deyişle, uluslararası hukukun iç hukuk düzenine nazaran “ilkel” görülen yönlerinin kuramsal olarak anarşi unsuru gibi nitelendirilmesi mümkünse de uygulamada böyle olmadığı açıktır; aksi takdirde uluslararası hukukun gelişmesinden bahsetmek mümkün olmaz.

15 - Uluslararası hukuk-egemenlik “çelişkisi”nin sonuçları yukarıda sayılanlarla kalmıyor. Aron, Birleşmiş Milletlerle ilgili yaptığı değerlendirmelerde, bu evrensel örgütle ortaya konulan birtakım normatif gelişmeleri tamamen hiçe saymak ve uluslararası sistemin aslının birkaç asır önceki durumuna kıyasla hiç değişmediğini, gücün biricik belirleyici olduğu devletlerarası ilişkilerin hep aynı şekilde devam ettiğini göstermek için Örgütün temel ilkeleriyle ilgili şu “tutarsızlıkları” sıralıyor :

⁴² Mesela, bkz. M. VIRALLY, “Sur la prétendue ‘primitivité’ du droit international” in *Le droit international en devenir*, P. U. F., Paris, s. 91.

⁴³ Milletler Cemiyeti Paktı, madde 16.

«Ne kadar baskıcı olursa olsun ve kitleler ne hissederse hissetsin, bir rejim bir defa kuruldu mu uluslararası hukuk ilkeleri – devletlerin egemenliğine saygı, iç işlerle dış sorunlar arasında kesin bir ayırım gözetilmesi – tarafından koruma altına alınmış demektir»⁴⁴. Aron'un üslubuyla konuşacak olursak, bu iddianın ne teori ne de pratikte geçerliliği yoktur. Kuramsal olarak, bu konularda devletin iç işleriyle dışarıdaki davranışları arasında kesin bir ayırım yapılmadığı Birleşmiş Milletler Antlaşmasının ilkeler bölümü 2. madde, yedinci paragraftaki istisnadan açıkça anlaşılmaktadır. Bu paragrafta, barış ve güvenliği bozan bir meselenin devletlerin münhasır yetki alanında sayılamayacağı belirtiliyor. Pratiğe baktığımız zaman, ilginçtir ki Birleşmiş Milletlerin zorlayıcı tedbirler kararı aldığı ilk uygulamalar – Güney Rodezya ve Güney Afrika Cumhuriyeti ırkçı ve baskıcı rejimlerine uygulanan ambargo kararları – klasik anlayışa göre iç mesele sayılan ve Aron'un uluslararası hukuk anlayışına göre “koruma altında” olması gereken rejimlerle ilgilidir.

«Devletlerin egemenliği ve eşitliği üzerine kurulmuş olan uluslararası hukuk günümüz gerçeklerini yansıtmamakta, tersine bu gerçekleri inkar etmektedir. [...] Hali hazırda, uluslararası hukuk ikiyüzlülüğe sürekli bir teşviktir; büyük devletlere Birleşmiş Milletler üye devletlerinin iç işlerine karışmayı yasaklayan bir yükümlülük getirir, aslında bu yükümlülüğün amacı büyük devletlerin yapmaktan vazgeçemeyecekleri bu eylemi gizlemektir. Hiç kimse iç işlere müdahaleden kaçınmaz, ancak bunu müdahaleyi yasaklayan kuralı ihlal etmeyecek şekilde yapar. Başarının temel şartı [müdahale edilecek ülkede] kendine bağlı bir hükümeti işbaşına getirmektir»⁴⁵. Hukuk kurallarının oluşumunda şüphesiz bir toplumun içerisindeki güç dağılımı, toplumsal çelişkiler önemli rol oynarlar. Aron'un tek gerçek hukuk olarak nitelendirdiği iç hukuk düzeni de bir anlamda devletin “emirleri” değil midir? Bu “emirlerin” içerikleri devletlerin ideolojisine, rejimlerine göre farklı olacaktır. Eğer hukuk düzeni olgusunu daha dar bir anlayışla ele alıp sadece demokratik devlet düzenleriyle sınırlamazsak, hukukun devleti elinde bulunduran toplumsal zümrelerin çıkarlarını koruduğu, “haksız” tasarruflarına paravan olduğu birçok örnek sıralamak oldukça kolaydır. Hatta bu tür örnekler demokratik rejimlerden bile verilebilir. Dolayısıyla ekonomik, politik açılardan toplumsal adaleti sağlamak bir hukuk düzeninin var olup olmadığını gösteren ölçütlerden değildir. Buna göre, iç işlerine karışmama ilkesinin büyük devletlerin çıkarlarını gizlediğini kabul etsek bile bu ortada bir hukuk kuralı olmadığını göstermez. Olsa olsa adil olmayan bir kuralın varlığı söz konusu olur.

Eleştirilerle ilgili diğer bir husus da şudur : Aron, şeklen de olsa büyük devletlerin bu kurala uyduklarını kabul ediyor. Büyük devletler kuralı açıkça çiğnemiyorlar, ancak müdahale edecekleri devletlerde önceden kendi yandaşlarının iktidara gelmesini sağlayarak “kanuna karşı hile” yapıyorlar. Yani uluslararası hukuk, büyük devletleri bile davranışlarını değiştirmeye zorluyor; doğrudan ve açıkça yapılabilecek bir müdahale değişik şekillerde gizlenmek zorunda kalıyor. Bu da gösteriyor ki, bir uluslararası hukuk kuralı, hukuki niteliği bir tarafa, uluslararası sisteminin aktörlerinin davranışları üzerinde etkili olabiliyor. Diğer deyişle, hukukiliğini reddetsek bile realitesini inkar edemeyeceğimiz bir olguyla karşı karşıyız. Bu sonuç, Aron'un en çok eleştirdiği kurallardan birisi için geçerliyse diğer uluslararası hukuk kuralları için daha kolaylıkla geçerlidir.

⁴⁴ *Paix et Guerre*, s. 545.

⁴⁵ *Paix et Guerre*, s. 555.

Sonuç olarak, uluslararası hukukun en azından diğer toplumsal olgular gibi bir olgu olduğunu kabul etmek gerekir. Geçerliliği, işlevi, yeterliliği, gerekliliği üzerindeki tartışmaları bir kenara bırakırsak, uluslararası hukukun diğer toplumsal olgular gibi objektif, bilimsel incelemesinin yapılamaması için bir sebep yoktur. Dolayısıyla, Aron'un «hukuk kuramı hukuki gerçeğin anlamını ortaya çıkarır, ancak bu sözümona buluş kuramcının uluslararası hukukun nasıl olması gerektiği düşüncesinden etkilenen bir yorumdan ibarettir» şeklindeki bunun aksine iddiaları temelden yoksundur. Eğer Aron'un iddiası uluslararası hukuk açısından doğruysa diğer sosyal bilimlerden de doğrudur ki buna göre, yazarın uluslararası politikayla ilgili tespitleri kendi açısından “olması gerekenlerin” ifadesi olarak görülebilir.

16 - Egemenlikten sonra eleştiri konusu yapılan diğer bir husus uluslararası hukukun bağlayıcı gücü. Eğer ortada bir hukuk kuralı varsa, hukuk düzeninin bu kurala uyulmasını sağlamak için gereken tedbirleri öngörmüş olması gerekir. Genel olarak müeyyide olarak adlandırdığımız bu tedbirler veya tepkiler diğer normatif sistemlerden – din, moral – farklı olarak hukuk kuralının ihlâlinden doğan sonuçları ortadan kaldırmalıdır. Diğer deyişle, hukuk kuralı kamu düzenini koruyorsa ihlâl sonucu bozulan düzenin yeniden tesisi ve suçlunun cezalandırılması, çiğnenen hukuk kuralının bireysel hakkı koruması halinde zarar gören menfaatin tazmin edilmesi gerekir. Bunun hangi prosedürlere göre nasıl ve kim tarafından yapılacağı sorusuna, daha önce de işaret ettiğimiz gibi her hukuk düzeni kendi yapısal özelliklerine göre cevap verir. İç hukukta devlet gücünün garantisinde kurumsallaşmış bir süreç içerisinde düzenli bir şekilde müeyyide uygulamak mümkünken, uluslararası hukukta uygulamanın şekli ve düzenliliği kuralın ait olduğu alana göre değişiklik gösterebilmektedir.

Aron'a göre egemen birimler bir arada hukuk düzeni içerisinde bulunamayacakları gibi, veya daha doğrusu bulunamayacaklarından dolayı onlara müeyyide uygulanması da söz konusu olamaz. Bunun sebebi her şeyden önce uluslararası hukuk kurallarının özelliğinde yatar. Hegel'in “Hukuk Felsefesi”nde belirttiği gibi «Uluslararası hukuk bağımsız devletlerin ilişkilerinden doğar. İçeriği “olması gereken” seklindedir, çünkü gerçekleşmesi birbirinden ayrı egemen iradelere bağlıdır». Aron'a göre bunun anlamı şudur : «Egemen devletlerin sayısının birden fazla olması sebebiyle uluslararası hukukun somut yükümlülükleri müeyyidelerle desteklenemez; bu yükümlülükler ahlak kuralları gibi “olması gereken” olarak kalırlar»⁴⁶. Daha önce tartıştığımız “uluslararası hukuk-egemenlik çelişkisi” bu defa daha özel bir bağlamda “müeyyide-egemenlik çelişkisi” olarak ortaya konulmuş. Bu sebeple, aynı tartışmayı tekrarlamak yerine yazarın uluslararası hukukta müeyyide uygulanmasıyla ilgili görüşlerini değerlendirmenin daha yerinde olacağını düşünüyoruz.

«Devletler topluluğu egemenliği koruyan bir hukuk kuralının çiğnendiği hususunda görüş birliği içinde olsalar bile, yapılması gereken bir şey daha var, o da kuralı çiğneyen devleti zorlayacak yollara başvurmak. Burada da uluslararası hukuk, iç hukuktan temel bir noktada ayrılıyor. İhlalde bulunana karşı uygulanabilecek tek müeyyide güç kullanılmasıdır. Suçlu devletin kendisi de silahlara sahiptir ve bir hakemin kararı veya bir meclisin oylamasına boyun eğmek istemez. Buna göre hukuka uyulmasını sağlama çabaları savaş riski taşımaktadır... Ya kuralları çiğneyeni cezalandırmak için

⁴⁶ *Paix et Guerre*, s. 121.

savaşa sebep olunacak – halbuki savaşı önlemek hukukun görevidir; ya da bir haksızlık olduğunu ilan etmek ve bunun sonuçlarına katlanmakla yetinilecektir... Herkesin üzerinde mutabık kaldığı bir yorumu ve etkili müeyyide uygulaması olmayan... uluslararası hukuk, iç hukuk gibi hukuk sayılabilir mi?»⁴⁷.

Aron'un hukuk anlayışı tıpkı eleştirdiği klasik iradeci görüşte olduğu gibi devletçi ve formel olduğu için kafasındaki yegane hukuk modelini iç hukuk oluşturuyor. İç hukukla uluslararası hukuk arasında olması gereken farklılıkları uluslararası hukukun "kusurları" olarak gösterirken esastaki benzerlikleri de görmezlikten geliyor. Yukarıdaki alıntıda iki hukuk düzeninin arasındaki temel fark olarak gördüğü husus aslında ortak özelliklerden birisini oluşturuyor. İç hukukta da kuralı çiğneyen kişiye müeyyide uygulanması nihai analizde güç kullanmaya dayanıyor. Devletin zorlayıcı gücü müeyyide uygulamasının başlıca garantisi. Birçok durumda – bilhassa özel hukuku ilgilendiren durumlarda – bireyler devlet gücüyle doğrudan karşı karşıya gelmeden yaptıkları ihlallerin sonuçlarına katlanıyor ve onları düzeltiyorlarsa, aynı tespit uluslararası hukuk için de geçerlidir. Aron'un yazdığı gibi ihlalde bulunan devletin sadece güç kullanılarak yola getirilebileceği pratik tarafından yalanlanıyor. Suçlu devletin kendisi de silahlara sahip olsa da bir hakemin vereceği kararı veya başka barışçı ve hukuka uygun yöntemlerle bulunacak çözümü kabul etmeyi tercih ediyor. Uluslararası uygulamaya baktığımızda Aron'un söyledikleri ancak istisna teşkil edebilir. Uluslararası anlaşmaların uygulanmasıyla ilgili bir istatistik yapılırsa bu açıkça görülür. Öte yandan, uluslararası hukukta da kuvveti fiilen kullanmadan, uluslararası toplum adına kuvvet kullanma tehdidi sayesinde hukuka aykırı durumların düzeltilmesi mümkündür. Suçlu devlet her zaman elindeki silahlara güvenip ihlalini sürdüremez. Gerçi, Kuveyt ve Yugoslavya krizlerinde yaşananlar bunun tersini gösteriyor, ama birçok krizde de uluslararası toplum savaşa kadar gitmeden değişik baskı yollarıyla çözüm bulmuştur.

Suçlu devletin direnmesi halinde hukuka uyulması çabaları kimi durumlarda "savaş" riski taşıyabilir. Bunun en bariz örneğini bir başka devletin ülkesini işgal eden bir devletin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararına rağmen illegal eylemini sürdürmekte direnmesi oluşturuyor. Böyle bir durumda Birleşmiş Milletlerin emrinde olan veya onun adına hareket eden silahlı kuvvetlerin işgalci devletle sıcak çatışmaya girmesi ne ölçüde savaş tanımına uymaktadır? Burada yetkili otoritenin hukuku uygulamak amacıyla kuvvet kullanması söz konusudur. Aynı mantıkla bakacak olursak, iç hukukta idam veya hapis cezası uygulanması gereken durumda kamu otoritesini "insanların hayatını korumak için adam öldürüyor" veya "insanların hürriyetlerini korumak için adam hapsediyor" diye eleştirmek gerekir.

17- Aron'un uluslararası hukukun bağlayıcı gücü ve müeyyideleri üzerine yaptığı yorumları genel olarak değerlendirecek olursak, bir taraftan uluslararası ilişkilerin münhasıran güce dayandığı ve daha güçlü olanın koyduğu kuralın geçerli olduğunu, dolayısıyla bir uluslararası hukuk düzeninden bahsedilemeyeceğini ileri sürerken diğer yandan, uluslararası hukukun hukuk sayılmamasının en önemli sebeplerinden olarak müeyyide uygulayacak mekanizmalara sahip olmamasını gösteriyor. Bu iddiaların kısmen gerçek payı taşıdığı kuşkusuzdur, ama uluslararası hukuk açısından vardıkları sonuçlar tutarlı değildir. Profesör A. Pellet'le birlikte bu iddialara cevap verecek olursak, ulusla-

⁴⁷ *Paix et Guerre*, s. 119.

rarası ilişkilerde hakim unsurun güç olması tamamen doğrudur. Ancak bu durum hiçbir şekilde bir hukuk düzeninin varlığıyla çelişki teşkil etmez. Tersine, mesela marksist yazarların belirttiği gibi her hukuk güç ilişkilerinin bir yansımasıdır. İç hukuk sistemlerinde "polis" organizasyonun varlığı sebebiyle açıkça görülmeyen bu husus uluslararası hukukta daha belirgindir. Yine de buradan her iki hukuk düzeninin esasta birbirinden farklı olduğu sonucu çıkarılmamalıdır; hukuk, her ikisinde de mevcut güçler arasındaki belirli bir zamanda oluşan dengenin ifadesidir, diğer deyişle köklerini politikada bulur⁴⁸. Müeyyide eksikliği hususunda ise yukarıda söylediklerimize ilaveten şunu belirtmek gerekir ki, müeyyide birçok hukukçu tarafından kabul edilen görüşe göre hukukun varlığının değil etkili olmasının bir şartını oluşturur. Oysa Aron, bunun tersini savunan normcu kuram gibi yaklaşımların eksikliğinden yola çıkarak haklılığını göstermeye çalışıyor⁴⁹. Bu şekilde zıt sonuçlara vardığını iddia etse bile sonuç itibariyle iradeci ve normcu görüşler gibi aynı formalist hukuk anlayışını paylaştığı ortaya çıkıyor

Aron'un uluslararası hukukta müeyyide konusunda kendi iç tutarsızlığını göstermesi bakımından uluslararası yargı organlarının kararlarının uygulanması üzerine yazdıkları ilginçtir. Kitabının bir bölümünde, «hukuki veya moral bir sistemin etkili olmasını sağlayan etmen, güç değil insanların sistemin geçerli olduğuna dair kanaatlarıdır» düşüncesinde haklılık payı olduğunu belirtiyor. Yine devamla, «halkın katılımı kurallar için çok önemlidir; kurallar insanların ruhlarında ve kalplerinde yer bulmak zorundadırlar. Ne polis copu ne de süngüler sağlam ve saygı duyulan bir düzen kurmazlar... Devletlerin içinde birçok kurala güç kullanımı söz konusu olmadan da uyulmaktadır. Devlet veya hükümetin kendini mahkum eden bir mahkeme kararına uyması hukukun bazen güce dayanmadan kendini empoze ettiğini gösteriyor. Fakat bu tür olaylar ulusal toplumların içinde olmaktadır. Amerikan Başkanı Yüce Mahkemenin, Fransız Bakan Danıştay'ın kararına itaat etmektedir. Ne var ki bundan şu sonucu çıkarmamak gerekir : devletler kendilerine baskı uygulanmadan Uluslararası Adalet Divanının kararlarına boyun eğecektir»⁵⁰. Uluslararası hukukta yargı organlarının kararlarının güç kullanmadan veya güç kullanma tehdidi olmadan uygulanamayacağını bu şekilde "tespit" ettikten sonra, *Paix et Guerre*'in başka bir bölümünde Aron şunları ifade ediyor : «Ne Avrupa Topluluğunun icra organları ne de Adalet Divanının ellerinin altında güç vasıtaları yoktur. Bundan Yüksek Otoritelerin veya Adalet Divanının kararlarının uygulanamayacağı sonucu çıkartılmamalıdır. [Devletlerarası ilişkilerde de] birçok durumda bireyler ve gruplar kanuna uyarlar, çünkü kendi ortak çıkarlarının bilincinde olarak müeyyide tehdidini hissetmeden, müeyyide tehdidi olmadan kanuna uymayı alışkanlık haline getirmişlerdir»⁵¹.

18 - Uluslararası hukukta gerçek anlamda kuralların var olduğunu kabul etsek bile, bunların uygulanması bir düzenden çok karışıklığa yol açmaktadır; çünkü, «hukuk normları yorumlanmaya ihtiyaç duyarlar. Anlamları her zaman açık değildir, belirli bir duruma uygulanmaları tartışmalar doğurabilir. Oysa uluslararası hukuk, kuralları yo-

⁴⁸ N. Q. DINH, P. DAILLIER, A. PELLET, A. g. e., s. 89 vd. ; A. PELLET, "Art du droit et 'science' des relations internationales", in *Relations internationales à l'épreuve de la science politique. Mélanges Marcel Merle*, Economica, Paris, 1993, s. 359.

⁴⁹ Aron'un normcu görüşün müeyyide anlayışıyla ilgili eleştirileri için, *Paix et Guerre*, s.705 vd.

⁵⁰ *Paix et Guerre*, s. 594.

⁵¹ *Paix et Guerre*, s. 731-732.

rumlayacak üstün otoriteye sahip bir organ belirlememektedir. Eğer devletler anlaşmazlıklarını Uluslararası Adalet Divanına sunmayı taahhüt etmemişlerse, taraflar anlaşmaları kendileri yorumlama hakkına sahiptir. Devletlerin farklı hukuki ve politik anlayışları olması, bağlı oldukları uluslararası hukukun çelişkili yorumlanması ve aynı belgelere dayanan fakat birbirleriyle tutarsız sonuçlara varan birden çok düzene bölünmesi sonucunu doğuracaktır»⁵². Diğer deyişle, «her devlet her özel durumda hiçbir hukuki denetim olmaksızın serbestçe karar veren yetkili merci konumundadır. Buna göre, kural koyma yetkisi olan birbirine paralel birçok merci bulunmaktadır ve bunlar bir anlaşmazlık olması halinde çelişkili kurallar da koyabileceklerdir. Genel uluslararası hukuka göre, somut bir normun hukuken geçerliliğine, bir olayın var olup olmadığına ve onun savaş, müdahale veya batıl olmasına karar verecek tek yetkili devlettir. Eğer A devleti bu kararlardan herhangi birisini alırsa – bir normun geçerliliğini kabul ederse, bir olayı bir kurala bağlayarak nitelendirirse – uluslararası hukuka ait olan bir kural koyuyor demektir. Ancak, aynı meseleleri ele almak bakımından B devleti de yetkilidir, ve bu devletin kararı da bir kural koymaktadır. Bir uluslararası anlaşmazlığa konu olan her durumda A devletinin koyduğu kural B devletinin koyduğu kuralla çelişecektir, aksi takdirde anlaşmazlık olmaz»⁵³.

Uluslararası hukuk kurallarının herkes açısından muteber ve bağlayıcı yorumunu ortaya koyacak bir üst otoritenin bulunmamasıyla ilgili yapılan eleştiriler bir önceki paragrafta müeyyide konusunda yapılanlarla aynı sebebe dayanmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası hukukun bu hususta iç hukuktan farklı çözümler öngörmesini yine aynı sebeplerle açıklanabilir. Kısaca tekrarlamak gerekirse, uluslararası hukuk düzeni genel olarak yatay bir yapıya sahiptir, bu özelliğinden kaynaklanan sebeplerle iç hukuk modelinde gördüğümüz örgütlü uygulama – kuralların yorumu, olayların nitelenmesi, müeyyidelerin uygulanması – mekanizmalarından yoksundur. Bundan dolayı, uluslararası hukukun hukuk niteliğinin ortadan kalkmayacağına üzerinde tekrar yorum yapmak gereksizdir.

Ancak, tıpkı müeyyide bahsinde olduğu gibi, yorum konusunda da şunu hatırlatmak gerekir ki, uluslararası hukukun birçok kuralı değişik uluslararası örgütler vasıtasıyla uygulanmaktadır. Bu örgütlerin önemli bir kısmında iç hukuk modeline benzer dikey bir yapılanma vardır; ve bu yapılanma sayesinde kuralları yorumlamaya yetkili organlar ihdas edilmiştir. Avrupa Topluluğu örneği bir yana – çünkü bu örnek, Maastricht Antlaşması sonrası bugünkü haliyle ve yakın gelecekte gerçekleştirmeyi öngördüğü bütünleşme projeleriyle Aron'un iddialarını tamamen anlamsız kılmaktadır – , insan hakları, deniz hukuku gibi uluslararası hukukun alt dallarıyla ilgili birçok alanda uluslararası hukuk kurallarının uygulanma süreci kurulan yargı organlarıyla denetlenmektedir.

“Yorum”la ilgili diğer bir eleştiri ise devletler arasındaki değişik sebeplerden kaynaklanan yorum farklılıkları sonucu uluslararası hukukun ne kadar devlet varsa o kadar düzene bölüneceği idi. Bununla ilgili Aron'un mantıki çıkarımlarını tartışmadan şunu belirtmek yeterli olur kanaatindeyiz. Pratik, Aron'un iddiasının geçerli olmadığını göstermektedir. Zaten, Aron'un kendisi de uluslararası hukuka yönelik

⁵² *Paix et Guerre*, s. 118.

⁵³ *Paix et Guerre*, s. 706.

eleştirilerinde “ortada birden fazla hukuk düzeni var” demek yerine mevcut düzenin hukuk sayılmayacağı üzerinde duruyor.

19 - Açıkça görülen somut gelişmelere – hemen her alanda ikili veya çok taraflı hukuki düzenlemeler öngören anlaşmaların çoğalması, uluslararası örgütlerin sayısının artması, ... – rağmen uluslararası hukukun ilerlediğinden bahsedilebilir mi? Aron’a göre bu sorunun cevabı olumsuz, çünkü «esasta bir değişiklik yok. Uluslararası hukuk, sakin dönemlere, ikinci derecede meselelerin çözümüne bakarak yargılanamaz. Kriz halinde, yani uluslararası çatışmalar olduğu zaman, bir ilerleme emaresini boş yere arıyoruz. Eğer amaç hukuk yoluyla barışı sağlamaksa hala bu amacın çok uzağındayız»⁵⁴. Şimdi bu esas amaç olan barış ve güvenliğin sağlanması ve bu konuda yazarın uluslararası hukuka yönelttiği eleştirileri ele alalım.

Uluslararası Barış ve Güvenlik ve Uluslararası Hukuk

20- Her hukuk düzeninin en başta gelen amacı uygulandığı toplumun barış ve güvenliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler getirmektir. Dolayısıyla uluslararası hukuk her şeyden önce uluslararası toplumun barış ve güvenliğiyle ilgili kurallar koymalıdır. Mesele, esas olarak, uluslararası toplumu oluşturan devletlerin silahlı güç kullanmasına dayanır. Bu sebeple uluslararası barış ve güvenlik hukukunun tarihsel gelişimi devletlerin silahlı kuvvet kullanma yetkileri açısından değerlendirilir. Hatırlatmakta fayda vardır ki, iki dünya savaşı arası kağıt üzerinde kalan kimi düzenlemeleri – Kellog-Briand Paketi gibi – bir kenara bırakacak olursak, 1945’de Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla başlayan döneme kadar silahlı kuvvet kullanmak devletin en tabii hakkı olarak görülüyordu. Birleşmiş Milletler döneminde ise getirilen yeni düzenlemelerle bu bir hak olmaktan çıkmış ve hukuken yasaklanmıştır. Diğer deyişle, günümüzde devletler belirli istisnalar dışında silahlı kuvvete başvurmamakla yükümlüdür. Bu şekilde normatif alt yapısı oluşturulan sisteme “ortak güvenlik sistemi” adı verilmektedir.

Aron, devletlerarası ilişkilerin özünde hiçbir değişikliğe uğramadığını varsaydığı için uluslararası hukukun barış ve güvenlikle ilgili öngördüğü düzenlemeleri sadece Birleşmiş Milletler ortak güvenlik sisteminin geçerli olduğu günümüz açısından değil ikinci dünya savaşı öncesi örnekler açısından da değerlendirmektedir. Biz, ortak güvenlik sistemi öncesinin örnekleri üzerinde durmadan, yazarın sadece günümüzdeki pozitif kurallara yönelik değerlendirmelerini ele alacağız. Yaşadığı dönem icabı yazarın gözlemleri soğuk savaş yıllarıyla sınırlı. Bununla birlikte, yaptığı yorumlar bizzat kendi ifadesiyle herhangi bir dönemin özelliklerinden ziyade uluslararası sistemin özünü ilgili düşüncelere dayanıyor; uluslararası sistemin ana unsuru egemen devletler olduğu sürece de yorumlarının geçerli olacağını belirtiyor. Bu sebeple, bizim bilhassa 1990 sonrası gelişmelerden hareketle eleştiri yapmamız bir “haksız rekabet”ten ziyade Aron’un düşüncesinin yeni olaylarla “test edilmesi” olarak görülmesi gerekir.

21- Aron’un temel sorusu gayet açık : Uluslararası hukuk, devletlerarası barış ve güvenliği efektif olarak sağlayabilir mi? Cevap da gayet net: hayır⁵⁵. Uluslararası ilişkilerin savaşın gölgesinde devam ettiğini ileri süren birinin verdiği bu cevap şaşırtıcı değil. Aslında, mesele bu şekilde ortaya konulduğu zaman, günümüz gelişmelerini ya-

⁵⁴ *Paix et Guerre*, s. 719 vd.

⁵⁵ *Paix et Guerre*, s. 570, 697.

kından takip eden herhangi bir kimsenin de başka türlü cevap vermesi beklenemez. Madem ki uluslararası hukuk bir hukuk düzeninden beklenen en temel işlevi yerine getiremiyor, o halde gerçek anlamda hukuk sayılamaz. “Hayır” cevabından böyle bir sonucu çıkarmak biraz acele hüküm vermek gibi görünüyor. Aynı soruyu yazarın tek gerçek hukuk modeli kabul ettiği iç hukuk bağlamında sorarsak : devletin içindeki düzen her şartta ve sürekli olarak bireylerin barış ve güvenlik içinde yaşamasını sağlıyor mu? Cevap olumlu ise baskıcı rejimlerin bireyler üzerinde estirdiği terörü, bir kişi veya sınıfın mutlak hakimiyetine dayanan rejimlerin bireylerin en temel hakları üzerinde keyfi tasarrufta bulunmalarını ve daha da önemlisi devletin parçalanmasına kadar giden iç savaşları “istisna” mı kabul edeceğiz? Buradan, “devlet düzeni iç barış ve güvenliği her zaman garanti edemez” gibi bir sonuca varmak istemiyoruz. Amacımız, uluslararası hukuk bağlamında sorulan sorunun müphem olduğunu, bizi doğru sonuçlara götürmeyeceğini vurgulamak.

Uluslararası barış ve güvenlik hiçbir devletin öbürleriyle savaş yapmadığı, öbürlerinin güvenini tehdit etmediği bir durum olarak algılanıyorsa, böyle bir düşüncenin uluslararası sistemin yapısıyla ve günümüzdeki görüntüsüyle çelişeceği açıktır. Savaş uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan kaçınılmaz sonuç gibi kabul etsek bile, hukuk kurallarının bu konuda hiçbir düzenlemede bulunamayacaklarını söyleyemeyiz. Tersine, savaş veya savaş tehdidinin gerçek olması hukuk kurallarının varlık sebebidir. Zaten, gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyleri konu edinen normların olması anlamlı değildir. “Savaş her halükarda olacaktır, o halde, meydana geleceği önlenemez olayların da hukuk kurallarıyla önlenmeye çalışılması aynı şekilde anlamsızdır” demek hukuka sahip olmadığı işlevleri yüklemekle eş anlamlıdır. Silahlı kuvvet kullanmak da dahil olmak üzere bir davranış çeşitli sebeplerden dolayı hukuk normu haline gelebilir, yani hukuk kurallarının konusunu teşkil edebilir. Böylece hukuk düzeni o davranışın yapılmasını veya yapılmamasını yükümlülük olarak koyar. Bu demektir ki o davranış hukuki açıdan olması veya olmaması *gereken* bir davranış, bir ödev haline gelir. O davranışın bir yükümlülüğün konusu olması tabiidir ki gerçekte olamayacağı anlamına gelmez. İlkel, gelişmiş, organize, organize olmayan... hangi tip hukuk düzeni olursa olsun kuralı koyanlar ve benimseyenler bu gerçeğin farkındadırlar. Bir “olması gereken” olarak hukuk kuralının amacı davranışların olabilirliğini ortadan kaldırmak değildir; sadece, davranışın vuku bulması halinde belirli “cevapları” öngörmektir.

Bu tahlili uluslararası barış ve güvenlik açısından ele aldığımızda, uluslararası hukukun bir uluslararası barış ve güvenlik düzeni kurması savaşların ortadan kalkacağı anlamına gelmez; böyle bir düzenin amacı savaş da dahil barışı ve güvenliği bozan eylemler için belirli sonuçlar öngörmektir. Genel anlamda müeyyide olarak niteleyebileceğimiz bu sonuçların amacı bozulan düzeni hukuk dışı eylemin niteliğine göre kişisel veya toplumsal planda yeniden kurmaktır. Hukukun toplumsal barış ve güvenlik meselesini ele alış tarzı budur.

22 - Aron’un konuyla ilgili görüşlerinin ayrıntısına gelince, yazar her şeyden önce barışı bir amaç olarak ortaya koyuyor ve bu amacın imkansızlığını devletlerarası sistemin temel özelliklerinden yola çıkarak göstermeye çalışıyor. Bu arada uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve sürdürülmesinin mümkün olduğunu düşünenleri iki gruba ayırıp eleştiriyor. Bu iki grubun birincisi barışın hukukla sağlanacağını iddia eden uluslararası hukukçular (*paix par la loi*), ikincisi ise barışın bir dünya devleti veya dün-

yaya hakim olan bir devletin ortaya çıkmasıyla sağlanacağını düşünenler (*paix par l'empire*)⁵⁶.

Paix par la loi görüşü Aron'a göre hayalden ibaret. Kant'ın "Ebedi Barış"ı gibi felsefi düşünceleri ve ebedi barışı kurmayı amaçlayan hayalperest projeleri bir tarafa bırakacak olursak, *paix par la loi* başlığı altında Aron'un tenkitlerine hedef olan günümüzdeki Birleşmiş Milletler ortak güvenlik sistemidir. Bu sistem ise silahlı kuvvet kullanma hususunda normatif düzenlemeler getirmiş ve somut temeller üzerine kurulmuştur.

«Zamanımızda kavramlara hapis olmuş birkaç hukukçu veya düşleriyle gerçeği karıştıran birkaç idealist dışında herkes uluslararası politikanın geçmişte ve günümüzde bir "güç politikası" olduğunu kabul ediyor... Hukukçular, savaşı yok saymak veya meşrulaştırmak seçeneklerinden birini kabul etmek zorunda kalmalarından üzüntü duyuyorlar»⁵⁷. Uluslararası politikanın sadece güce dayalı bir diplomasi oyunu olması niçin hukukçuların kabul edemeyeceği bir "gerçek" olsun? Hukukçu her şeyden önce hukuk normlarıyla ilgilenir; bu normların toplumsal "altyapısı" ile ilgili tahliller daha çok sosyoloji ve siyaset bilimine bırakılır. Ayrıca, güç ile hukuk arasında zıtlık değil, tam tersine tamamlayıcılık vardır. Ulusal veya uluslararası düzeyde, hukuk güce dayanmak zorundadır, aksi takdirde etkisi olmaz. Yine hukuk, güçler arası rekabetin kurallarını koymak için vardır; eğer rekabete dayalı ilişki, yani güçler arası çekişme yoksa hukuka da ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla "realist" politika anlayışının hukukçuları tedirgin ettiği söylenemez.

Öte yandan, hukukçuların savaşı yok sayma veya meşrulaştırma çıkmazında buldukları da abartılıdır. Daha önce işaret ettiğimiz gibi, önceki asırlarda ve asrımızın başlarında eski uluslararası hukuk anlayışının bir sonucu olarak savaşlar devletin yetki alanında görüldüğü için zımnen meşru sayılmışlardır. Günümüzde savaşın gayri meşru ilan edilmesi ise onu yok saymak anlamına gelmez; sadece savaş eyleminin yapılmaması gereken bir davranış olarak kabul edildiği, yani bir hukuki yükümlülüğün konusu yapıldığı anlamına gelir. Bu konuyla ilgili bir önceki paragrafta yaptığımız yorumlar yeterli olacağından daha fazla üstünde durmuyoruz. Dikkat edilmesi gereken tek husus, Aron'un bütün tahlillerini hukukçularla ilgili böyle bir yanlış anlamaya dayandırmasıdır.

«Savaşın kurallara aykırı olduğunu ilan ederek barışı sağlamayı düşünen kişi, hastalıkları insanlığın isteklerine aykırı ilan ederek iyileştirmeye çalışan doktora benzer»⁵⁸. «Hukuk sayesinde barış sağlanacağını savunanlar binlerce yıldır süregelen uluslararası politikanın özünü değiştirmek istiyorlar»⁵⁹. Eleştirilerin esası ile ilgili değerlendirme yapmadan önce üslupla ilgili bir tespit : sanki bir kişi (hukukçu) savaşlara son vermek için düşünüp taşınmış ve çareyi savaşı gayri meşru ilan etmekte bulmuş. Yine bu kişi veya kişiler böyle yaparak tarihin binlerce yıllık akışını değiştirmek istemişler. Bu "gayretler" şüphesiz uluslararası politikanın yapısal özelliklerini değiştirmeye yetmez. Tersine, eğer normatif çabalarla uluslararası sistemin yapısı arasında var olan

⁵⁶ *Paix et Guerre*, s. 694.

⁵⁷ *Paix et Guerre*, s. 691.

⁵⁸ *Paix et Guerre*, s. 571.

⁵⁹ *Paix et Guerre*, s. 694.

etkileşim sorgulanıyorsa, ikincisinin birincisini belirlediği açıktır. Bu tahlilde yine de şunu gözardı etmemek gerekir : normatif düzenlemeler irrealist ve irrasyonel olsalar dahi uluslararası sistemin bir unsurunu oluşturur ve sistem tarafından belirlenip biçimlenirken sistem üzerinde de etkide (*feed-back*) bulunabilirler.

Savaşı gayrimeşru kabul eden normatif düzenlemeler barışsever kişiler veya derneklerin iradelerinden çıkmamıştır. Bizzat uluslararası sistemi oluşturan temel aktörler, yani egemen devletlerce görüşülmüş, hazırlanmış ve kabul edilmişlerdir. Diğer deyişle, savaşı yasaklayan kuralların koyucuları savaş yapmaya muktedir olanlardır. “Binlerce yıldır tabiatı değişmeden devam uluslararası sistem”de sistemin temel unsuru olan devletler ilk kez Birleşmiş Milletler ortak güvenlik sistemiyle uluslararası toplumun tümünü içine alan evrensel bir düzenleme ihtiyacı duyduklarına ve bunu hayata geçirecek somut mekanizmalar kurduklarına göre bir şeylerin değişmeye başladığını düşünmek yanlış olmaz.

23 - Ortak güvenlik sistemi Aron’a göre «hiçbir zaman hukuki yükümlülükler şeklinde ifade edilmedi»⁶⁰. Bir taraftan uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmak yasaklanıyor, diğer taraftan hangi eylemlerin yasak olduğu açıkça belirtil(e)miyor. Diğer deyişle, birşeyler yasaklanırken “suç” tanımı yapılmıyor. Mesela, kuvvet kullanmanın en açık biçimi olan saldırganlığın bile herkesin üzerinde mutabık kaldığı kesin bir tanımı yok⁶¹.

Ortak güvenlik sisteminin normatif temellerinin belirsizliği üzerine yapılan eleştiriler doğru. Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 2, paragraf 4’te uluslararası ilişkilerde diğer devletlerin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine karşı kuvvet kullanmayı veya kullanma tehdidinde bulunmasını yasaklıyor. Ortak güvenlik sisteminin temelini oluşturan bu hüküm yeteri kadar açık değil. Buna dayanarak hangi davranışın yasak kapsamına gireceği üzerine hukukçular arasında da görüş birliği bulunmuyor⁶². Bununla birlikte, bir kuralın içeriğinin tanımlanmamış olması onun hukuki niteliğini belirlemez. İç hukukta da birçok kural – mesela, kamu düzeninin sağlanmasıyla ilgili olan kimi kurallar – konusu olan davranış, olayı doğrudan tanımlamak yerine uygulayıcı otoriteye durumun gereğine göre kullanılmak üzere genel takdir ve yorumlama yetkisi tanır.

Birleşmiş Milletler Antlaşmasının anılan maddesinde ifadesini bulan temel yükümlülüğün tamamen belirsiz olduğu da doğru değildir. Zaman içerisinde yetkili organların uygulamaları sayesinde en azından belirli davranışların bu yükümlülüğe aykırı olduğu açıkça ortaya konmuştur. Mesela, meşru savunma kapsamına girmeyen silahlı kuvvet kullanılmasını içeren misillemelerin yasak olduğu genel kabul görmektedir.

Bir önceki başlıkta tartıştığımız uluslararası hukukun temelleri açısından kuvvet kullanmayı düzenleyen söz konusu temel yükümlülüğün bir özelliğini hatırlatmakta yarar var. Pozitif hukuka göre bu temel yükümlülük herkese karşı, yani Birleşmiş Milletler üyesi olsun olmasın bütün devletlere karşı ileri sürebilir. Antlaşmanın madde 2,

⁶⁰ *Paix et Guerre*, s. 704.

⁶¹ *Paix et Guerre*, s. 129 vd.

⁶² Bu konudaki tartışmalar için, bkz. M. VIRALLY, “Commentaire de l’art. 2, parag. 4” in J. P. COT, A. PELLET (Ed.), *La Charte des Nations Unies. Commentaire article par article*, Economica, Paris, 2. baskı, 1991, s. 115.

paragraf 6'da da teyit edilen bu husus uluslararası toplumun "ortak iradesi"ni göstermektedir. Ve bu ortak irade devletin iradesine üstün gelmektedir, zira bir devlet Birleşmiş Milletlerden ayrılrsa bile temel yükümlülüğe uygun davranmaya devam etmek zorundadır.

Aslında bu temel yükümlülük Aron'a göre de hukuki bir yükümlülük olarak kabul edilebilir, ama bir şartla : «Birleşmiş Milletler Antlaşması I. Bölümündeki bu formlerle ilgili şu söylenebilir : bunlar, ya belirli yükümlülüklerden ziyade bir ideali açıklıyorlar, ya da Antlaşmanın VI ve VII. Bölümlerince açıklığa kavuşturuldukları ölçüde devletlere hukuki yükümlülükler getiriyorlar. VI ve VII. Bölümler bilindiği üzere sırasıyla uyuşmazlıkların barışçı yolla çözümü ve barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemleriyle ilgilidir»⁶³. Aron, temel yükümlülüğün hukuki niteliğini şartlı olarak kabul ederken, daha sonra bu şartın geçersiz olduğunu yeniden göstermek amacıyla konuyu ortak güvenlik sisteminin uygulanma mekanizmalarına getiriyor.

Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 39'da öngörülen üç durumun gerçekleşmesi halinde «Güvenlik Konseyinin ortak karar alma ve bu kararı silah zoruyla da olsa empoze etme yetkisi vardır. Ancak, karar bütün daimi üyelerin, yani teorik olarak sistemdeki bütün büyük güçlerin anlaşmasını gerektiriyor. Oysa, bütün büyük güçler anlaşığı zaman, ortak güvenlik sistemi olsa da olmasa da büyük bir savaş olmayacak demektir»⁶⁴.

Aron'un temel yükümlülüğün hukuki niteliğiyle ilgili şartı aslında daha önce uluslararası hukuk kuralları bağlamında ileri sürdüğü görüşün özel bir bağlamda tekrarlanmasından ibaret : nasıl bir kuralının ihlali halinde hukuk düzenince belirli müeyyidelerin öngörülmemesi ve uygulanmaması halinde onun hukuk kuralı olduğundan bahsedilemezse, aynı şekilde, eğer Birleşmiş Milletler Antlaşmasının madde 2, paragraf 4'ü gerçekten hukuki yükümlülükler getiriyorsa VII. Bölümde öngörülen zorlama tedbirleriyle uygulanması sağlanmalıdır. Bunun için ilk gerekli şart VII. Bölümdeki zorlama tedbirlerinin uygulanacağı durumların madde 2, paragraf 4'teki temel yükümlülüğü de içine almasıdır. Zorlama tedbirleri VII. Bölümün giriş maddesi olan 39. maddede sayılan üç durumda – barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi – sadece Güvenlik Konseyi tarafından uygulanabilir. Temel yükümlülükteki kuvvete başvurmama yasağının anılan üç durumun içerisinde yer aldığı açıktır; hatta, genel kanaata göre 39. maddenin kapsamı temel yükümlülükten oldukça geniştir⁶⁵. Temel yükümlülüğün uygulanması için zorlama tedbirlerinin kullanılması hususunda "yasal" bir engel bulunmadığına göre, müeyyide şartının yerine gelmesi için, geriye Güvenlik Konseyinin karar vermesi kalıyor. Bu sebeple, Aron eleştirilerini bu organın yapısı ve işleyiş biçimine yönelterek ortak güvenlik sisteminin hukuki temellerinin olmadığını göstermeye çalışıyor.

Ortak güvenlik sisteminin en temel unsuru olan Güvenlik Konseyinin yapısı ve yetkileri sürekli eleştiri konusu olmuştur Özellikle son yıllarda devletlerden gelen eleş-

⁶³ *Paix et Guerre*, s. 701.

⁶⁴ *Paix et Guerre*, s. 704.

⁶⁵ L. M. GOODRICH, E. HAMBRO, *Charter of the United Nations. Commentary and Documents*, W. P. F., Boston, 1946; H. KELSEN, *The Law of the United Nations*, London Institut of World Affairs, London, 1964; G. C. JONATHAN, "Commentaire de l'art. 39" in J. P. COT, A. PELLET (Ed.), *La Charte des Nations Unies. Commentaire article par article*,

tiriler üye sayısının artırılması ve yetkilerin genişletilmesi üzerinde dururken, hukukçular ise daha çok sistemin işleyişini ele almışlardır. Bu bakımdan hukukçuların eleştirilerinin Aron'unkilerden daha yumuşak olduğu söylenemez. Mesela, J. de Arechaga'ya göre bir büyük devletin muhtemel bir Güvenlik Konseyi tepkisine karşı sadece kendisini değil müttefiklerinin çıkarlarını da korumak için veto hakkını kullanabileceği bir güvenlik sistemine hiçbir devlet güvenemez. Büyük devlet ve yandaşlarına karşı müeyyide uygulanamayacağını önceden *a priori* kabul eden böyle bir sistem "ortak güvenlik" nitelemesini hak etmiyor⁶⁶.

Aron'un eleştirileri de benzer bir şekilde daimi üyelerin Güvenlik Konseyinde sahip olduğu imtiyazlar üzerinde odaklaşıyor. Bu imtiyazlar, yazara göre, uluslararası sistemde büyük güçlerle diğer devletler arasında her zaman var olmuş olan eşitsizliğin tescilidir. "Devletlerin egemen eşitliği" ilkesi (Birleşmiş Milletler Antlaşması, madde 2, paragraf 1) üzerinde kurulduğunu söyleyen ortak güvenlik sistemi devletlerarası sistemin güç etrafında döndüğünü böylece kabul etmek zorunda kalmıştır⁶⁷. Bizim de yerinde bulduğumuz bu değerlendirmelerin, yazarın vardığı sonucun aksine, ortak güvenlik sisteminin hukuki temellerini tartışılır hale getirdiğini sanmıyoruz.

Söz konusu eleştiriler zımnen şunu kabul ediyor : eğer ortada bir barış düzeni varsa, bu, herkesin barışı değil, ancak büyüklerin barışıdır. Genellikle kabul edilen bir görüşe göre Güvenlik Konseyinin yapısı ve bu organda büyük devletlere tanınan imtiyazlar ortak güvenlik sistemini kuranların gerçekçiliğini göstermektedir. Gerçekten de ortak güvenlik sistemi daha önceki tecrübelerden ders alarak uluslararası sistemin yapısını gözardı eden idealist temeller üzerinde kurulmamış, tam tersine egemen devlet olgusunu ve uluslararası toplumdaki güç dağılımını kendisine çıkış noktası almıştır. Bu bakımdan, ortak güvenlik sisteminin «büyük güçler arasında çatışma olması halinde işlemek için kurulmadığını⁶⁸» söylemek bir eleştiri sayılmamalıdır. Tersine, zaten mantıklı olmayacak böyle bir amacı taşımadığı için sistemin gerçekçi olduğunu kabul etmek gerekir. Bunu bir "kusur" gibi kabul etmemiz halinde bile sistemin "kollektif" niteliği bozulmuyor, çünkü Birleşmiş Milletler Antlaşmasına göre (madde 24, paragraf 1) Güvenlik Konseyi bütün üye devletler adına hareket ediyor. Zaten, ortak güvenlik sisteminin gerçekçi tanımını yapanlar da bu keyfiyeti göz önüne alıyorlar : «Ortak güvenlikten anlaşılan zorlama araçlarının devletlerin bireysel olarak elinde bulunduğu bir sistemde, devletlerin tamamının veya sadece aralarından bazılarının uluslararası toplumun tamamının adına ve çıkarına ortak tedbirler uygulamalarıdır»⁶⁹. Ayrıca, Aron'un varsaydığı gibi ortak güvenliğin tek tek bütün devletlerin güvenliğinin toplamı gibi ele alınması Birleşmiş Milletler Antlaşmasının genel anlayışına tam olarak uygun düşmüyor.

"Büyük güçler aralarında anlaşığı zaman ortak güvenlik sistemine zaten ihtiyaç yok" eleştirisi bir ölçüde doğru olsa da pratikte fazla anlam ifade etmemektedir. Bir defa, büyük güçlerin anlaşması, Aron'un uluslararası sistemin özü ve büyük devlet anlayışına göre değerlendirilecek olursa, ancak istisnai şartlarda ve geçici olarak müm-

⁶⁶ E. J. de ARECHAGA, "International Law in the Past Third of a Century", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International*, 1978-I, cilt 159, s. 118.

⁶⁷ *Paix et Guerre*, s. 729.

⁶⁸ M. VIRALLY, *Organisation mondiale*, A. Colin, Paris, 1972, s. 495.

⁶⁹ M. VIRALLY, *a. g. e.*, s. 451.

kündür; böyle bir anlaşmanın süreklilik arz etmesi için “binlerce yıldır değişmediği” söylenen uluslararası sistemin özünün değişmesi lazımdır. Herşeye rağmen büyük devletler anlaşmışlarsa ve bu anlaşma süreklilyse, “bu durumda zaten ortak güvenliğe ihtiyaç yok” demek mantıksızdır, çünkü, zaten ortak güvenlik bu sürekli anlaşmaya dayanır, bir anlamda bu sürekli anlaşmanın kendisidir. İkinci olarak, “büyük devletlerin anlaşması halinde zaten büyük savaş çıkmaz” tespiti, büyüklerin anlaşmalarını ortak güvenlik olarak değerlendirdiğimizde, eleştiriden çok, ortak güvenliğin – hiç olmazsa – büyük savaşları önlediğini kabul etmek olarak görülebilir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, ortak güvenlik sisteminin sadece büyük güçlerin ortak güvenliği olduğunun kabul edilmesi halinde bile uluslararası hukukun barış ve güvenliğin sağlanmasında sınırlı da olsa etkili olabileceğini gösterir. Bunun da uluslararası hukuku tamamen idealist ve gerçeklerden kopuk göstermenin ve hele onun hukuki niteliğini reddetmenin “gerçekçi görüşün” gerçekçi sıfatını kuşkulu hale getireceği şüphesizdir.